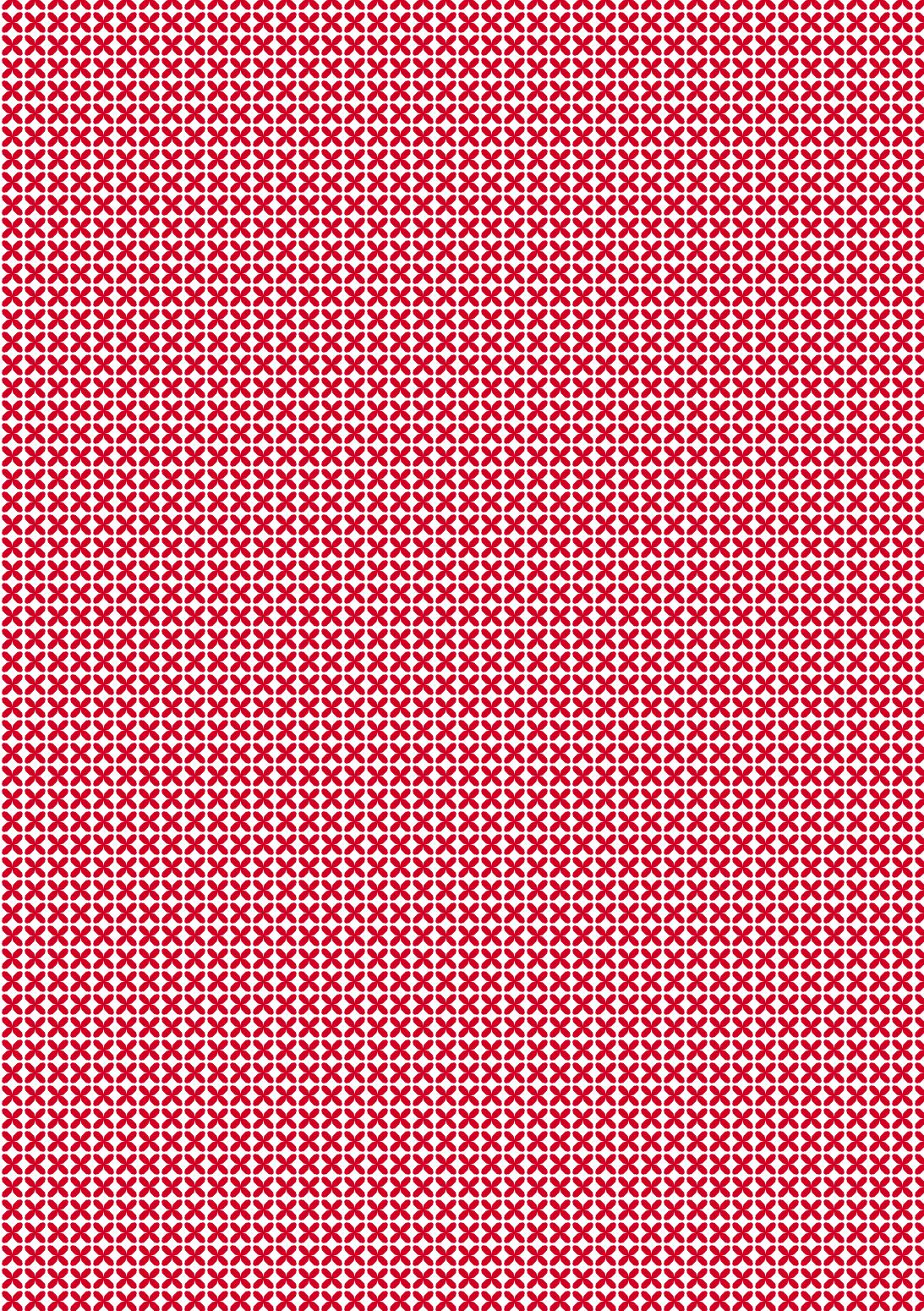

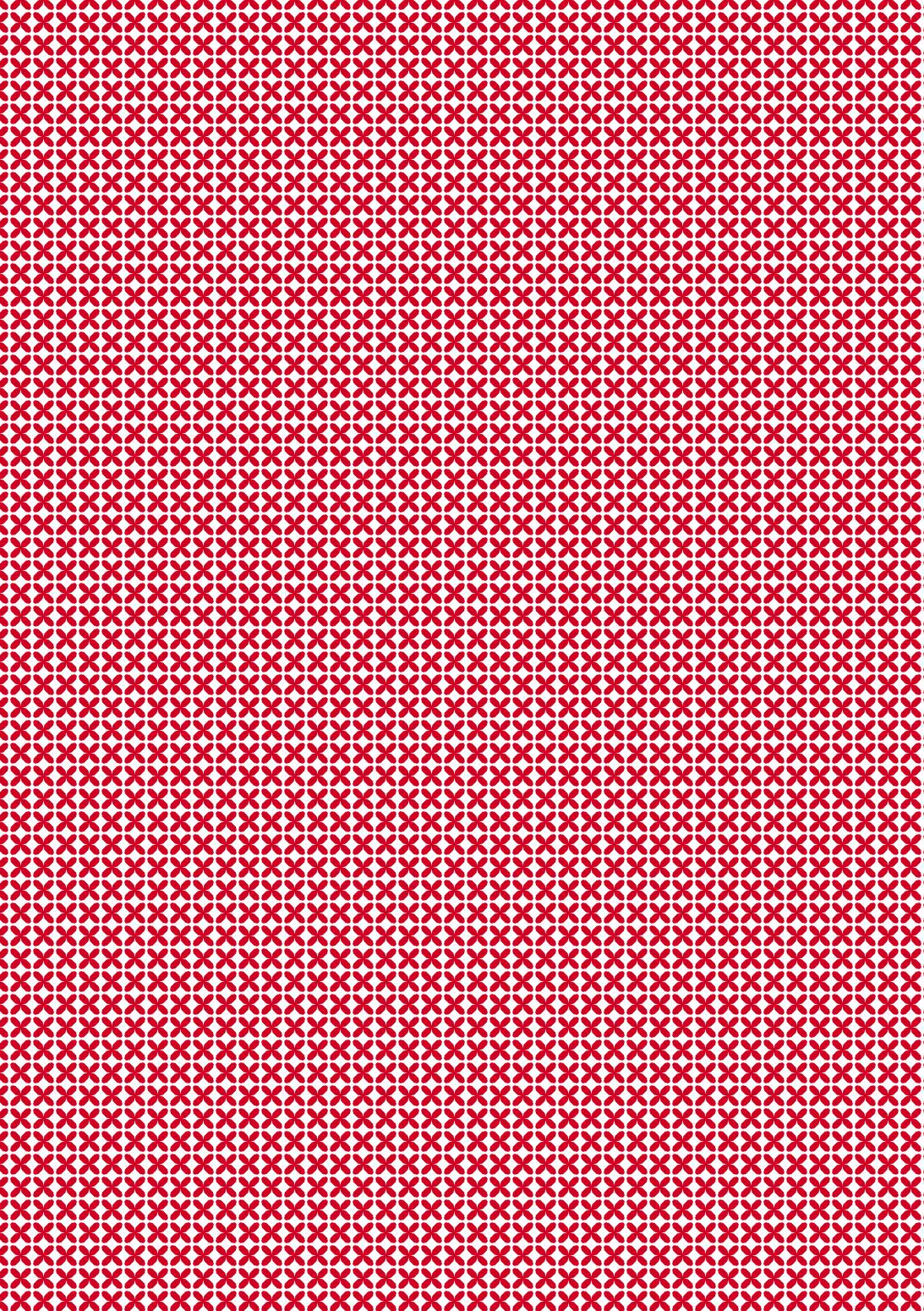

PRIČA O BALKANU

VODIČ KROZ IZLOŽBU

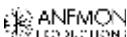

projekat

uz podršku Evropske Unije

produkacija

partneri

about:

Cool Culture

Ovaj vodič nije namenjen za prodaju i prateći je deo fotografске izložbe 'Priča o Balkanu'.
Vodič pruža istorijske podatke o svakom spomeniku.

Imate li SMART TELEFON?

Skinite bilo koju besplatnu QR-Code Reader aplikaciju, skenirajte QR-Code i istražite 'Priču o Balkanu'.

www.balkantale.com

strana

- 12** ISAK-BEGOVA (ALADŽA) DŽAMIJA, SKOPLJE
- 13** MURATOVO TURBE, GAZIMESTAN
- 14** MIRAHOR ILIAS-BEGOVA DŽAMIJA, KORČA
- 15** MAUZOLEJ (TURBE) GAZI EVRENOSA, JANICA
- 16** DŽAMIJA U DIDIMOTIKI, TRAKIJA
- 17** TVRĐAVA U ELBASANU
- 18** DŽAMIJA POBEDE (FETHİYE ÇAMI), ATINA
- 19** DŽAMIJA SULTANA MEHMEDA II OSVAJAČA, PRIŠTINA
- 22** SINAN PAŠINA DŽAMIJA, PRIZREN
- 23** MANASTIR BLAGOVEŠTENJA, OVČARSKO-KABLARSKA KLISURA
- 24** TEKİJA DURBALI SULTANA, ASPROGEIA, FARSAŁA
- 25** ALADŽA DŽAMIJA, TETOVO
- 26** KATOLIČKA KATEDRALA, SKADAR
- 27** SINAGOGA U JEVREJSKOM KVARTU, VERIJA
- 28** BALI-BEGOVA DŽAMIJA, NIŠ
- 29** DERVIŠKI MANASTIR, ĐIROKASTRA
- 30** PRAVOSLAVNA CRKVA PRESVETE BOGORODICE, BERAT
- 31** TEKİJA ARABATI BABE, TETOVO
- 32** CRKVA SVETOG SPASA, SKOPLJE
- 33** BAJRAKLI DŽAMIJA, BEOGRAD
- 34** ALTUN ALEM DŽAMIJA, NOVI PAZAR
- 35** HADŽI EDHEM-BEGOVA DŽAMIJA, TIRANA
- 38** ĆIFTE-AMAM, SKOPLJE
- 39** ČESMA SULTANIJINE DŽAMIJE, HERAKLION
- 40** KROJAČKI MOST, ĐAKOVICA

- 41 BEZISTAN, ŠTIP
- 42 GAZI MEHMED-PAŠIN HAMAM, PRIZREN
- 43 'JEVREJSKI' HAMAM, SOLUN
- 44 KURŠUMLI HAN, SKOPLJE
- 45 BELI MOST, VRANJE
- 46 STARA ČARŠIJA, ĐAKOVICA
- 47 ISA-BEGOV HAMAM, NOVI PAZAR
- 50 NOVA DŽAMIJA (YENI CAMI), SOLUN
- 51 PAŠIN KONAK, VRANJE
- 52 BENČA AKVADUKT, TEPELENI
- 53 SAHAT KULA, BITOLJ
- 54 'VOULEFTIKO', NAFPLIO
- 55 'RÉGIE' DUVANSKI MAGACIN, KSANTI
- 56 'SARAJ', RESEN
- 57 VUKOV I DOSITEJEV MUZEJ, BEOGRAD
- 58 SAHAT KULA, PRIŠTINA
- 59 'TURSKA ŠKOLA', RETIMNO
- 60 OTOMANSKI VOJNI GENERALŠTAB, SKADAR
- 61 ZGRADA VLADE, SOLUN
- 64 GROBNICA U BERATU
- 65 JEVREJSKO GROBLJE, NIŠ
- 66 PAŠINA KAPIJA, BERAT
- 67 MANASTIR BUDISAVCI, KLINA
- 68 JEVREJSKO GROBLJE, BITOLJ
- 69 IMARET, ARTA

SADRŽAJ

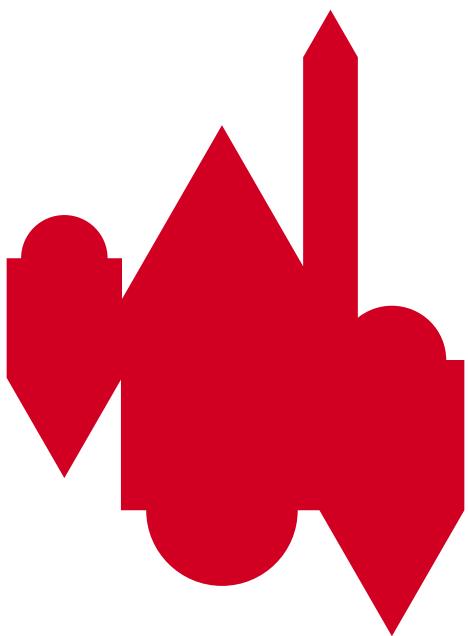
Otomanska ili osmanlijska vladavina na Balkanu trajala je od XIV do XX veka. U nekim regionima ona je trajala u kontinuitetu, u nekima je bila isprekidana (u Moreji, na primer), dok neke oblasti (kao što su Jonska ostrva i Dalmatinska obala) otomansko osvajanje nije ni zahvatilo. Ipak, za skoro čitavu populaciju Balkanskog poluostrva, vekovi po otomanskom vlašću predstavljuju veoma značajni deo istorijskog iskustva.

U velikoj meri, ova istorija je nepoznata, ili je poznata ali iz različitih uglova, od države do države. To je zbog toga što su hrišćanski narodi na Balkanu osnivali svoje nacionalne države kroz, uglavnom, vojne konflikte sa Ottomanskim carstvom. Ovi konflikti najviše su se bazirali na verskim razlikama između hrišćana i muslimana. Istovremeno, dominacija Zapadno Evropskog modela dovela je do devalviranja kulturnog značaja vekova obeleženih otomanskom vladavinom. Zbog toga se Ottomansko carstvo identifikovalo sa kulturnom 'nazadnošću', te su ga svi njegovi naslednici smatrali 'nepoželjnim nasleđem'.

Međutim, hrišćani, muslimani i Jevreji živeli su zajedno 600 godina, u urbanim i ruralnim oblastima, obrađivali su zemlju, potpomagali jedni druge u lokalnoj trgovini, susretali se, i zabavljali se na čaršijama i u kafanama. Ottomansko društvo bilo je društvo prožeto hi-jerarhijama i diskriminacijom između vladara i podanika. Za raju (tur, reayas, oporezovane podanike), svakodnevni život imao je svoju surovu stranu, i bio ispunjen konfliktima i teškoćama.

Danas, sećanja na ovaj period ostaju prikrivena u građevinama čija se uloga s vremenom izmenila, ili su potpuno izbledela usled opšteg zapostavljanja i destrukcije. Ipak, u kakvom god stanju bile, potpuno uništene ili očuvane, građevine iz perioda Ottomanskog carstva, privatne ili javne, hrišćanske, muslimanske ili jevrejske, ostaju dokumenti jedne zajedničke istorije - istorije koje su narodi na Balkanu delili čitavih šest vekova. Savremene fotografije ovih spomenika omogućuju nam da sagledamo otomansko nasleđe u drugačijem svetlu, da se osvrnemo na svoju prošlost i da ispričamo svoju balkansku priču.

Mnogi veruju da je Balkan potpao pod otomansku vlast nakon osvajanja Konstantinopola, 1453. godine. Istina je, međutim, da je veliki deo Balkanskog poluostrva već bio osvojen u XIV veku, da su sultani podigli svoju palatu na evropskom tlu, u Hadrianopolisu (Edirne), još 1360-ih godina. Uprkos nemirima i destabilizaciji uzrokovanim porazom koji je otomanskoj vojsci naneo Tamerlan, u bici kod Ankare (1402), Turci Osmanlije su konačno dovršili osvajanje Balkana u kasnom XV veku. Dva puta su pokušali da osvoje i Beč, 1529. i 1683. godine, ali njihov osvajački podsticaj u Evropi naišao je na definitivnu prepreku pred gradskim utvrđenjima.

Zahvaljujući svojoj teritorijalnoj ekspanziji, od XIV do kasnog XVII veka, nomadsko carstvo Osmanlijske dinastije postalo je globalno Islamsko carstvo, koje je držalo za svoju dužnost da pokrene sveti rat protiv hrišćanskog zapada. Za vreme svog vrhunca, u doba vladavine Sulejmana Veličanstvenog, Otomanska imperija prostirala se od Dunava do Nila. Tokom šest vekova, Balkan je činio važan deo ovog carstva.

Turci Osmanlije širili su se na Balkanu prema zapadu, u pravcu rimske Via Egnacije, koja je preko Seresa i Monastira (današnji Bitolj), vodila ka albanskim obalama, kao i prema severu, u pravcu Filipopolisa (današnjeg Plovdiva) i Sofije, do Beograda. Muslimanski narodi iz Anadolije pratili su vojsku i naseljavali se na okupiranim teritorijama. Prelazak na islam, bio dobrovoljan ili nametnut, i raseljavanje naroda, polako su, mada radiklano promenili demografski profil Balkanskog poluostrva.

Otomanska osvajanja donela su i jednako drastičnu promenu u izgledu balkanskih gradova. Čim bi osvojili neki grad, Osmanlije bi transformisale velike crkve u džamije, ili bi gradili nove impozantne džamije sa visokim minaretima, kao i druge 'javne' građevine (bezistane ili natkrivene tržnice; hamame ili javna kupatila; imarete ili narodne kuhinje i karavan-seraje ili gostionice). Urbani pejzaž Balkana zadobio je 'osmanlijske' karakteristike, koje su reflektovale novu političku realnost. Osmanlije su se trudile da svoje osvajanje učine 'vidljivim'.

OSVAJANJE

ISAK-BEGOVA (ALADŽA) DŽAMIJA, SKOPLJE

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: Džamija

Mesto: Skoplje

Vreme: 1438-9.

Patron: Isak-beg

Istorija: prвobitno gostionica

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Isak-begova džamija (Aladža džamija) jedna je od najstarijih građevina u Skoplju. Bila je podignuta 1438-39. godine, služeći originalno kao gostionica. Njen pokrovitelj, Isak-beg, sin paše Jigit-bega, osvajača Skoplja, bio je među prvim otomanskim pokroviteljima arhitekture. Zahvaljujući svojoj bogatoj dekoraciji (oslikanom portiku), poznata je takođe i kao Aladža (tur. alaca – šaren, raznobojan). Minaret, otprilike 30 m visok, sagrađen je od fino obrađenih pravougaonih kamenih blokova. Ova građevina nalazila se u okviru grupe građevina, čiji je pokrovitelj takođe bio Isak-beg, a koja se sastojala od gostionice, javne kuhinje i medrese (tur. medrese – muslimanske teološke škole). Iza džamije nalazilo se turbe (mauzolej), verovatno sagrađeno u drugoj polovini XV veka. Veruje se da je tu bio sahranjen Isak-begov sin, Deli-paša. Glavna karakteristika koja čini ovu džamiju jedinstvenom na Balkanu (sa izuzetkom portalata Jeni džamije u Bitolju) je dekorativna upotreba plavih, zelenih i tirkiznih pločica, koje se mogu pronaći na tamburu kupole.

MURATOVO TURBE, GAZIMESTAN

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: mauzolej (*türbe*)

Mesto: Gazimestan

Vreme: XIV vek

Patron: Bajazit I, sin Sultana Murata I

Trenutno stanje/upotreba: rekonstruisan mnogo puta tokom veka

Ovaj spomenik komemoriše uspomenu na otomansku pobedu nad srpskom i bosanskom vojskom u čuvenoj Kosovskoj bici (1389) i odaje počast sultanu Muratu I, koji je poginuo na bojištu. Njegov sin Bajazit I (1389–1402) podigao je grobnicu (turbe) na mestu Muratove pogibije. Prema staroj turskoj tradiciji, unutrašnji organi sultanovog tela položeni su na ovom mestu. Njegovo telo je poslato u Bursu, tadašnji glavni grad Oтомanskog carstva. Grobnica je bila restaurirana nekoliko puta tokom vekova i uspela je da ostane čitava i pored ratova koji su opustošili ovaj region. Okružena je grobnicama otomanskih činovnika iz XIX veka, sa detaljnim natpisima o njihovim životima. Četvorougaonu građevinu, koja danas još uvek стоји на svom mestu, sagradio je 1845. godine otomanski činovnik Huršid-paša. Sultan Abdul Hamid II (1876–1909) naručio je izgradnju prostrane dvospratne građevine (završene 1896), koja se nalazi iza grobnice, i u koju su mogli da se smeste posjetoci.

03

OSVAJANJE

MIRAHOR ILIAS-BEGOVA DŽAMIJA, KORČA

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: džamija

Mesto: Korča

Vreme: 1495-6.

Patron: Ilias-beg

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Izgradnja džamije, 1495-96, bila je pod pokroviteljstvom Ilijas-bega, visokorangiranog otomanskog upravitelja koji je poticao iz istog okruga. Ova građevina je usko povezana ne samo sa ranom fazom otomanske vladavine u Albaniji, već i sa ranom istorijom grada Korče. Izgradivši jedno takvo monumentalno zdanje, Ilijas-beg je imao je za cilj da utemelji jezgro novog urbanog centra. Ova džamija je velika i postojana konstrukcija sa jednom kupolom. Kupola prekrivena olovom, koja se naslanja na osmougaonu konstrukciju, svojim polukružnim oblikom pravi harmoničnu siluetu. Džamija je nekada imala minaret, koji je skoro sasvim urušen u snažnom zemljotresu koji je zadesio ovu oblast 1961. godine.

MAUZOLEJ GAZI EVRENOSA, JANICA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: mauzolej (*türbe*)

Mesto: Janica

Vreme: 1417.

Patroni: sin Gazi Evrenosa

Istorijski kontekst: u sadašnjem obliku, građevina je rezultat nekoliko intervencija, zadnje početkom XX veka

Trenutno stanje/upotreba: u odličnom stanju; nedavno obnovljena od strane Grčkog Arheološkog Zavoda

Gazi Evrenos bio je najčuveniji među kvazi-nezavisnim vojnim zapovednicima koji su bili na čelu otomanskog osvajanja Balkana u XIV veku. Boreći se u ime Kuće Osmana, Evrenos-beg je svojim osvajanjima pomerao granicu carstva prema zapadu u Trakiju i Makedoniju, gde je osnovao grad Janicu (tada Jenidže, od tur. Yenice). Nakon njegove smrti, 1417. godine, njegova familija, koja je nastavila da upravlja Janicom i tokom narednih vekova, podigla je u ovom gradu mauzolej (turbe) u sećanje na Evrenos-bega. Tokom ranog XX veka (1908-10), grobnica je rekonstruisana i dobila je današnji izgled, sa upečatljivim neoklasičnim dekorativnim elementima. Mermerni sarkofag u kome je položeno telo Evrenos-bega danas stoji prazan. Iznad njega nalazio se drugi sarkofag, onaj koji su posetio mogli da vide. Na njemu stoji natpis (sada u Rotundi, u Solunu) koji glasi: 'Preminuo je i prešao je iz prebivališta prolaznosti u prebivalište večnosti. Onaj koji prima milost i oproštaj, mučenik, kralj Gazija i borac u Svetom ratu, ubica nevernika i politeista, onaj koji je posetio svetu kuću božiju (Meku)... Neka Gazi Evrenosu, sinu Ise, Bog osvetli njegov grob i neka se njegov prah umili blagodeti Svevišnjega i dobije blagoslov Njegov, u sredu, 7. meseca Ševval, godine 820 od Hidžre'. (7. novembar, 1417).

05

OSVAJANJE

DŽAMIJA U DIDIMOTIKI, TRAKIJA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: džamija

Mesto: Didimotika

Vreme: početak gradnje oko 1400; završena oko 1420.

Patroni: Sultan Bajazit I (1389-1402.), Mehmed I (1413-1421.),

Murat II (1421-1451.)

Arhitekte: Dogan, sin Abdulaha, i Hadži Ivaz, sin Ahi Bajazita

Trenutno stanje/upotreba: u toku su radovi Grčkog Arheološkog

Zavoda na konzervaciji i održavanju; nije moguća poseta

Didimotika (grč. Didymoteicho; tur. Dimetoka) jedan je od prvih gradova koje su Turci osvojili na Balkanu (oko 1360. godine). Ottomanski sultani su u 'duplom zidu' tvrđave (didymoteicho na grčkom znači 'dupli zid') smestili svoj harem, prostorije za poslužu i riznicu. Hrišćansko stanovništvo nije napustilo ovaj grad sa najezdom otomanskih osvajača. Naprotiv, hrišćani su nastavili da žive u okviru tvrđave, dok su muslimanski naseljenici živeli izvan tvrđave. Tokom vladavine sultana Bajazita I (1389-1402), glavna gradska džamija počela je da se zida izvan utvrđenja, a njena izgradnja završena je mnogo godina kasnije, za vreme sultana Mehmeda I, oko 1420. godine. Impozantna konstrukcija, sa visokim minaretom i jedinstvenim piramidalnim drvenim krovom, umesto dve kupole koje su originalno zamišljene da pokriju krov, ova džamija danas nastavlja da se dostoјanstvno uzdiže nad glavnim gradskim trgom. Pijaca, koja se svake nedelje iznova otvara na glavnom trgu, u senci džamije, predstavlja kontinuitet ekonomskog i društvenog života u gradu, od otomanskih vremena do danas.

TVRĐAVA U ELBASANU

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: tvrđava

Mesto: Elbasan

Vreme: 1466.

Patron: Sultan Mehmed II Osvajač

Trenutno stanje/upotreba: delimično očuvana

Tvrđava u Elbasanu sagrađena je 1466. godine na mestu Via Egnacije, a njen pokrovitelj bio je sultan Mehmed II Osvajač. Novoosnovani i utvrđeni grad trebalo je da služi kao uporište protiv snaga Đerđa Kastriota (Skenderbega), koji je pružao otpor otomanskoj ekspanziji u Albaniji. Tvrđava je podignuta na temeljima vojne konstrukcije koja je datirala iz antičkog doba i ranog srednjeg veka. Zidovi tvrđave okružuju pravougaonik sa velikim zaokrugljenim tornjevima u uglovima, koji su bili opremljeni kao kazamati za oružje i puškarnice. Od tri kapije ove tvrđave, samo je takozvana Bazaar-ska / Čaršijska kapija na južnoj strani, mogla da bude delimično konzervirana. Uprkos oštećenjima koje je pretrpeo kroz vekove, ovaj spomenik je ipak jedan od najčešće očuvanijih spomenika iz otomanskog perioda na teritoriji Albanije.

DŽAMIJA POBEDE (FETHİYE ÇAMI), ATINA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: džamija

Mesto: Atina

Vreme: 1670-1.

Trenutno stanje/upotreba: obnovljena 1935. godine; 1963.

unutrašnjost je renovirana kako bi mogla da se koristi kao depo

Grčkog Arheološkog Zavoda; nije moguća poseta

Postavši delom Oтомanskог carstva, 1456. godine, Atina je bila najveći grad na južnom grčkom poluostrvu. Za vreme vladavine Sulejmana Veličanstvenog, prema popisu iz 1521. godine, u gradu je registrovano 2286 hričanskih domaćinstava u odnosu na samo 11 muslimanskih. Jedina džamija u to vreme bio je Partenon, koji su koristili čuvari Akropolja. Međutim, u narednim godinama, muslimanska populacija se brojčano uvećavala, te su stoga podizane nove džamije u gradu kako bi se zadovoljile verske potrebe. Džamija pobede (tur. Fethiye Çami) u Atini komemoriše uspomenu na poslednju veliku otomansku pobedu, osvajanje Kandije (današnjeg Heraklion), čime je završen dugogodišnji Kritski rat, 1669. godine. Natpis na mermernim okvirima prozora na fasadi ukazuje na to da je izgradnja džamije završena 1670-71. godine. 'Četvorolinski' plan džamije bio je veoma popularan u to vreme širom Oтомanskog carstva. Arheološka iskopavanja navode na zaključak da je ova džamija bila podignuta na mestu vizantijske bazilike koja je bila preobraćena u džamiju od strane Osmanlija 60-tih godina XVII veka, pre nego što je bila uništena da bi se izgradila nova džamija, sa odgovarajućim položajem prema Meki. Džamija pobede locirana je na gornjem atinskom bazaru, finansijskom i društvenom centru grada.

DŽAMIJA SULTANA MEHMEDA II OSVAJAČA, PRIŠTINA

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: džamija

Mesto: Priština

Vreme: 1460-1.

Patron: Sultan Mehmed II Osvajač

Trenutno stanje/upotreba: u dobrom stanju; nedavno obnovljena od strane TIKA (Turska međunarodna agencija za saradnju i razvoj)

Godine 1455, sultan Mehmed II Osvajač (Fatih) konačno je osvojio Kosovo i Metohiju i pridružio ga otomanskim teritorijama. Zatim, 1460-61. godine, sagradio je impozantnu džamiju u Prištini, sa centralnom kupolom prečnika 14 m, koja je trebalo da simbolizuje njegovu pobedu. Do svog priključenja teritoriji Srbije, 1912. godine, ova oblast bila je naseljena mešovitom populacijom, od pravoslavnih hrišćana i muslimana, u većini, do katolika i Jevreja, u manjini. Godine 1530, džamija sultana Mehmeda Fatih-a bila je jedna od tri džamije u Prištini koje su služile populaciji od 144 muslimanskih i 390 hrišćanskih domaćinstava. Kasnije se verski sastav stanovništva izmenio, tako da je krajem XIX veka, bilo 76% muslimana u odnosu na ukupnu populaciju u oblasti Prištinskog sandžaka. Broj džamija se takođe povećavao. Danas je džamija sultana Mehmeda Fatih-a i dalje najznačajnija u gradu. Njena unutrašnja dekoracija datira iz kasnog XVIII veka, kada je džamija restaurirana, nakon što je bila oštećena u toku rata između Otomanskog i Habsburškog carstva (1736-39).

Tokom otomanske vladavine, religija je predstavljala ključni element, ne samo identiteta ljudi već i njihovih svakodnevnih života. Društveni događaji vezani za rođenje, venčanje i smrt, način ishrane, načini mišljenja i svakodnevne prakse bili su neraskidivo povezani sa religijom. To je razlog zašto su mesta bogosluženja i verskih manifestacija bila istaknuta u turskim gradovima.

Otomanska država je bila nedvosmisleno islamska, u velikoj meri zasnovana na islamskom svetom zakonu (šerijatu). Ipak, da bi ova ogromna multietnička država funkcionalisala, bilo je neophodno uključiti nemuslimane i prepoznati njihove verske lidere. Po šerijatskom zakonu, hrišćani i Jevreji su imali pravo da održavaju postojeće crkve i sinagoge, ali ne i da grade nove. Dozvola turskih vlasti, bilo lokalnog sudije (kadije) ili centralne administracije u Istanbulu, bila je potrebna pre svake popravke. Ipak, u konkretnoj praksi, turska država je pokazala da je realistična i fleksibilna, tako da su nove crkve i sinagoge ipak građene, uprkos zvaničnoj zabrani. Pored toga, granica tolerancije na lokalnom nivou je bila visoka. Ipak, bilo je i agresivnih nastupa prema drugim verama od strane fanatičnih ulema (muslimanskih tumača svetog zakona i teologije) ili lokalnih turskih dostojanstvenika. Bilo je neprijateljstva, posebno prema katolicima jer se Papa smatrao najvećim neprijateljem sultana. Tek nakon ratova sa Habzburzima 1683-99, turske vlasti su promenile svoj stav. Tokom ere reformacije (tanzimata), mada u XIX veku, nakon liberalizacije verske politike, podignut je veliki broj crkava, uključujući i katoličke.

Suživot različitih verskih zajednica oslikavao se u prostoru između džamija, crkvi i sinagoga. Još jedno značajno prisustvo činili su derviški redovi, čiji se život odigravao oko njihovog boravišta, teke. Oni su predstavljali mističnu i popularnu verziju islama koja je postala veoma zastupljena i na Balkanu.

PONOŽNOST

SINAN PAŠINA DŽAMIJA, PRIZREN

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: džamija

Mesto: Prizren

Vreme: 1615.

Patron: Sofi Sinan - paša

Istorijska funkcija: oružarnica, magacin

Trenutno stanje/upotreba: u toku je rekonstrukcija unutrašnjosti

Džamija koja dominira gradom Prizrenom, sagrađena je pod pokroviteljstvom Sofi Sinan-paše, bivšeg beglerbega (generalnog guvernera) u Bosni (u dva perioda, 1600-1, 1607-8). Prefiks 'Sofi' ispred imena Sinan-paše predstavlja je priznanje njegove mudrosti. Izgradnja džamije je najverovatnije bila dovršena nakon paštine smrti, 1615. godine. Veruje se da je kamen koji se koristio za gradnju džamije preuzet od obližnjeg Manastira Svetih Arhangela, koji je izgleda bio napušten nakon otomanskog osvajanja. Sinan-pašina džamija je bila u funkciji do početka Prvog svetskog rata, kada je bila transformisana u oružarnicu i pretrpela strukturalna oštećenja. Godine 1939, uništen je trem sa stubovima, a do 1941, građevina je služila kao skladište, da bi iste godine bila vraćena svom vakifu (verskoj zadužbini).

10

POBOŽNOST

MANASTIR BLAGOVEŠTENJA, OVČARSKO- KABLARSKA KLISURA

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: manastir

Mesto: Ovčarsko-kablarska klisura

Vreme: 1601-2.

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Manastir Blagoveštenje nalazi se u živopisnoj klisuri Ovčar-Kablar, koja je takođe poznata i kao 'srpska planina Atos', zahvaljujući brojnim manastirima koji su ovde smešteni. Manastir Blagoveštenje je podignut na levoj strani reke Morave, ispod planine Kablar. Sagrađen je 1601-02. godine, i jedan je od retkih manastira u ovoj klisuri za koji se zna tačan datum postavljanja temelja, zaključujući prema natpisu iznad ulaza u sam manastir. Arhitektura ove crkve je skoro monumentalnih razmara, a natkrivena je koničnom, pre nego polukružnom kupolom. Freske, slikane između 1602. i 1632. godine, čine vrhunsko dostignuće srpskog slikarstva ovog perioda. Biblioteka ovog manastira sadrži rukopise iz XVI i XVII veka. Ovaj manastir je takođe poznat i kao mesto gde je Patrijarh srpski Pavle (1914-2009) dao svoje monaške zavete.

TEKIJA DURBALI SULTANA, ASPROGEIA, FARSALA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: Derviški manastir - tekija, (tekke)

Mesto: Asprogeja, Farsala, Tesalija

Vreme: XVII vek

Trenutno stanje/upotreba: pod nadzorom Grčkog Arheološkog Zavoda – povremeno se koristi kao hodočasničko mesto

U islamu se razvio sufi misticizam. Mistici, poznati pod imenom derviši, osnivali su svoje redove, svaki sa svojim ritualnim praksama i samostanima. Derviški samostani (tekije) bili su uglavnom prostrane građevine u seoskim predelima, uokvirene dvorištima, slično kao i hrišćanski manastiri. Ovakav primer je bektašijska tekija Durbali sultana u Asprogeji, u Farsali. Derviši Bektaši bili su jedan od najvećih monaških redova u otomanskom društvu. Njihov monaški kompleks sadržavao je dve monumentalne grobnice, groblje, mejdan (gde su se odvijali bektašijski rituali), šejikove stambene prostorije, ćelije, kuhinje, gostonica, trpezarija i štale. Najstarija grobnica datira još iz XVII veka, a najmlađa nosi na sebi dva natpisa koji je povezuju sa godinom Hidžre 1286 (1869), u vidu hronograma od jedne reči (koji otkriva godinu ako se sabiju brojčane vrednosti arapskih slova date reči): ghafour (sveprštajući). Ova tekija, koje je posedovala veliko poljoprivredno imanje, bila je u upotrebi i nakon 1881. godine, kada je Tesalija pripojena Grčkoj, a i tokom XIX veka. Hasluk помиње да су je posećivali i lokalni hrišćanski seljaci. Prestala je da postoji 1973. godine, kada je preminuo njen poslednji šeik, albanski Sai Baba. Danas, ovo mesto posećuju članovi albanskih imigrantskih zajednica u Atini i Solunu, povodom Kurban bajrama, muslimanskog obreda prinošenja žrtve.

ALADŽA DŽAMIJA, TETOVO

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: džamija

Mesto: Tetovo

Vreme: 1495-1564.

Patroni: sestre Hursida i Mensura

Istorija: obnovljena i oslikana tokom 30-ih godina XIX veka

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Aladža džamija (ili 'slikana' džamija) u Tetovu jedna je od najlistavijih građevina islamske arhitekture iz otomanskog perioda u čitavom ovom regionu. Iсторијари се не slažu око године изградње прве дžamije, смећајући је у период између 1495. и 1564, или чак читав век касније. Према новијим истраживањима, овој дžamiji су поставиле темељ две сестре, Hursida (која је сахранјена у гробници испред дžamije) и Mensura, која је преšla у Tetovo из Анадолије. Раних 30-тих XIX века, дžamiju је поново подигао моћник Abdurahman-paša, када су је расткошно осликали, по свој прilici, уметници из околине Debra. Док су зидови enterijera били осликани uljanim bojama, фасада је slikана у fresko tehnici, имитирајући izgled mermera.

KATOLIČKA KATEDRALA, SKADAR

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: katolička katedrala

Mesto: Skadar

Vreme: 1858-67.

Istorija: ozbiljno oštećena 1905. i 1912-13; koristila se kao Palata sportova za vreme komunističke vladavine

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Katolička katedrala u Skadru (alb. Shkodër) podignuta je između 1858. i 1867. godine. Dozvolu za građenje odobrila je otomanska administracija u dekretu koji je izdao sultan Abdulmedžid I. Ova crkva je velika impozantna građevina, za čiju su konstrukciju finansijska sredstva dobijena od Rimske crkve, Visoke porte, lokalnog katoličkog stanovništva i Habzburške monarhije. Dužina katedrale bila je 74 m, širina 50 m, a visina 23,5 m. Kupola je originalno bila sagrađena od drveta, ali je 1897. godine ojačana postojanjim materijalima. Danas se još uvek mogu videti slike koje je, 1909. godine, načinio poznati albanski slikar Kol Idromeno, a posebno se ističe ona koja predstavlja Gospu od Skadra, u pratnji dva anđela odevena u lokalnu nošnju. Ova crkva je bila ozbiljno oštećena u zemljotresu, 1905. godine, i u bombardovanju tokom opsade crnogorske vojske, 1912-13. godine. Nakon uvođenja zabrane religije i ukidanja religijskih institucija, 1967. godine, za vreme komunističkog perioda, ova katedrala je bila transformisana u Palatu sportova. Jednom prilikom je bila sedište Kongresa Saveza žena Albanije. Takođe, 1967. godine, uništeni su i tornjevi ove crkve, dok je portal bio prekriven.

SINAGOGA U JEVREJSKOM KVARTU, VERIJA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: sinagoga

Mesto: Verija

Vreme: XVI vek (?); obnovljena 1850. (?)

Trenutno stanje/upotreba: obnovljena 1990

Verija (tur. Karesfere) je priključena Otomanskom carstvu nakon osvajanja Soluna, 1430. godine. Pod otomanskim vlašću, kako je pisao Evlija Čelebija, ovaj mali mešoviti balkanski grad sastojao se od 16 muslimanskih i 15 hrišćanskih susedstava, i dve jevrejske zajednice. Elitu grada činili su i muslimani i nemuslimani, koji su ponekad sarađivali u poslovnim poduhvatima i delili slične sklonosti ka luksuzu. Jevrejska zajednica Verije datira iz rimskih vremena. Nakon pada Konstantinopolja, 1453. godine, Jevreji iz Verije, zajedno sa onima iz Soluna, bili su prisiljeni da se presele u novi glavni grad carstva. Međutim, jevrejske zajednice iz Verije i Soluna oživele su ponovo u kasnom XV veku, zahvaljujući izgnanim Sefardima sa Iberijskog poluostrva, koji su se nastanili u ova dva grada. Jevrejski kvart Verije (Barbouts) opstaje i dan danas kao jedinstveni primer malog jevrejskog susedstva na otomanskom Balkanu. Pristup ovom kvartu bio je omogućen kroz kapije koje su se noću zatvarale. U centru samog kvarta nalazi se sinagoga, koja je, uz sultanovu dozvolu, doživela restauraciju 1850. godine (ili ranije). U skladu sa unutrašnjom organizacijom Sefarda, ova građevina podseća na stare sinagoge u Solunu. Godine 1943, Jevreji iz Verije bili su transportovani u nacistički koncentracioni logor Aušvic-Birkenau. Sinagoga u Veriji ponovo je rekonstruisana tokom 90-tih godina XX veka.

BALI-BEGOVA DŽAMIJA, NIŠ

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: džamija

Mesto: Niš

Vreme: rani XVI vek

Patron: Bali-beg, visoki činovnik iz Jedirna

Istorijski podaci: ne koristi se od povlačenja osmanlija 1878; obnovljena 1976-7.

Trenutno stanje/upotreba: umetnička galerija

Bali-begova džamija, koja datira iz ranog XVI veka, nalazi se u centralnom delu Niške tvrđave, desno od glavne staze koja polazi od ulaza. Prvi put se pominje u otomanskom poreskom registru iz 1523. godine kao mesdžid (tur. mescid – mala džamija), a verovatno je bila sagrađena nakon 1516. godine. Podignuta je na temeljima srednjevekovne građevine, koju su Turci srušili 1428. godine. Ova džamija je zadužbina Bali-bega iz Jedrinje, viskorangiranog otomanskog državnog službenika. Oko 1760. godine, pored džamije je podignuta medresa (muslimanska teološka škola), a 1868. godine, Abdurahman-paša iz Niša pripojio joj je i islamsku biblioteku, dodajući dve odvojene prostorije duž severnog zida. Bali-begova džamija ostala je napuštena više godina nakon što su Turci Osmanlije proterani iz Srbije, 1878. godine. Rekonstrukcije na ovoj građevini su izvršene 1976-77 godine, a danas ona postoji i funkcioniše kao umetnička galerija 'Salon 77'.

DERVIŠKI MANASTIR, ĐIROKASTRA

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: derviški manastir - tekija, (tekke)

Mesto: Đirokastra

Vreme: 1800.

Patron: Ali Baba iz Đirokastra

Istorijski podatak: podignut na mestu ranijeg hrišćanskog manastirskog kompleksa i potonje bektašijske tekije

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Melani tekiju utemeljio je, 1800. godine, Ali Baba iz Đirokastra, i njegova grobnica nalazi se ispred glavne konstrukcije ovog zdanja. Zapravo, ova građevina je rekonstrukcija ranije bektašijske tekije, koju je izgradio Hasan Baba na mestu hrišćanskog manastirskog kompleksa. Glavna zgrada se sastoji od kružne dvorane za molitvu sa pridatnim sobama i galerijama. Fasada zgrade, na kojoj se nalazi elegantna galerija, konstruisana je u lokalnom stilu sa fino sečenim kamenim blokovima, tipično za ovu oblast. Danas, ova tekija služi albanskim bektašijskim muslimanima kao verski centar, u kome oni slave godišnje verske praznike i praznik Nevruz. Praznici koji obeležavaju kraj meseca Ramazana (period strogog posta za muslimane) i bude uspomenu na Avramovu spremnost da učini uzvišenu žrtvu zarad Boga, proslavljuju se tako što se među rođacima, komšijama i ljudima u oskudici dele slatkisi i meso. Bektaši posebno slave praznik Nevruz (22. mart) kako bi obeležili uspomenu na rođenje Imama Alija. Danas, u Melani tekiji stalno boravi po jedan derviš.

PRAVOSLAVNA CRKVA PRESVETE BOGORODICE, BERAT

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: pravoslavna crkva

Mesto: Berat

Vreme: 1797.

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Pravoslavna crkva Device Marije u Beratu glasi za jednu od najznačajnijih crkava podignutih tokom otomanske vladavine na albanskim teritorijama. Razlikuje se od tipičnih lokalnih crkava zahvaljujući svojim neobično velikim proporcijama. Ova crkva sagrađena je 1797. godine, na temeljima jedne starije crkve. Sastoji se iz glavnog broda, glavnog oltara, i niza pomoćnih jednospratnih prostorija prema severu, i dvospratnih prema zapadu. Zamiljivo je da lukovi portika leže na mermernim stubovima prenetim iz obližnjeg antičkog grada Apolonije. Konstrukcija građevine se odlikuje izraženom visinom, tipičnom za crkvenu arhitekturu iz perioda od XIII do XIX veka. U crkvi Device Marije nalazile su se i brojne ikone, značajne po svojoj umetničkoj vrednosti.

TEKIJA ARABATI BABE, TETOVO

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: derviški manastir - tekija, (tekke)

Mesto: Tetovo

Vreme: od XVI do XVIII veka

Patron: Sersem Ali Baba

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Bektašijska tekija Arabati Babe u Tetovu je daleko najveći i najslodeniji otomanski derviški manastir na Balkanu. Nema pouzdanih podataka o tome kada je izgrađen. Prema jednoj legendi, temelj ovog manastira postavio je, u XVI veku, vođa bektašijskog reda, Sersem Ali Baba, koji je, nakon kratkog boravka u tekiji u Didimotiku (u Grčkoj), bio ponovo prebačen u Tetovo (1538). Prema drugoj legendi, iz XVIII veka, zaslužan za izgradnju ove tekije bio je Arabati Baba (preminuo 1780. godine). Restauraciju je, međutim, pokrenuo Redžep-paša Kalkandelenski (preminuo 1822. godine) i njegov sin Abdurahman-paša, u ranom XIX veku. Redžep-paša imao je u svom posedstvu više sela, imanja (tur. çiftliks), prodavnica i kuća u Tetovskom okrugu, ali takođe i u Tirani, Elbasanu, Solunu i Istanбуlu. Ovaj manastir je bio u funkciji sve do 1912. godine, a nedavno je delimično povratio i svoju staru funkciju. Preživele građevine dele se u dve grupe: zgrade koje su se koristile u ritualne svrhe ili za smeštaj derviša i babe, njihovog spiritualnog vođe (türbe, mesdžid: mala džamija, semahane: zgrada ili prostorija gde derviši izvode svoj ritualni/vrtložni ples (sema), kuća šeika); i zgrade koje su služile za dnevne potrebe kompleksa (misafirhane; gostionica, şadırvan: fontana za ritualno čišćenje, 'Fatimina kuća', kuhinja, itd).

CRKVA SVETOG SPASA, SKOPLJE

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: pravoslavna crkva

Mesto: Skoplje

Vreme: posle 1689.

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Crkva Svetog Spasa, koja se nalazi na skpskoj Staroj čaršiji, odlikuje se neobičnim stilom: polovina originalne crkve bila je sazidana ispod zemlje, po svoj prilici kao posledica edikta iz XVII veka, kojim je sultan zabranio da hrišćanske građevine budu više od džamija. Ova crkva je zadobila svoj sadašnji izgled u ranim decenijama XIX veka. To je tipična pseudobazilikalna konstrukcija sa jednostavnim eksterijerom, galerijom u enterijeru, i posebnim ulazom. Najlepši element enterijera ove crkve je raskošno izrezbaren drveni ikonostas, nastao između 1819. i 1824. godine. On je delo čuvenog tima umetnika, koji su predvodili majstor-zanatlija Petre Filipović, iz sela Gari, i Makarija Frčkoski, iz sela Galičnik. Današnja verzija ikonostasa datira iz 70-tih godina XIX veka, kada su mu razni balkanski umetnici dodavali svoje ikone.

BAJRAKLI DŽAMIJA, BEOGRAD

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: džamija

Mesto: Beograd

Vreme: oko 1690.

Patron: Sultan Sulejman II

Istorijska funkcija: koristila se kao katolička crkva tokom XVIII veka

Trenutno stanje/upotreba: koristi se, jedina beogradska džamija

Bajrakli džamija dobila je ime prema turskoj reči bayrak što znači zastava, koja se vijorila sa ove džamije kako bi najavila početak molitve u ostalim džamijama u gradu. Bajrakli džamiju sagradio je sultan Sulejman II, oko 1690. godine, i ona je bila jedna od stotinu muslimanskih bogomolja koje su za vreme otomanske vladavine podignute u Beogradu. U vreme austrijske vladavine, između 1717. i 1739. godine, ova džamija je bila pretvorena u katoličku crkvu. Kada su se Osmanlije vratile u Beograd, Husein-beg, čehaja (tur. kahya – pomoćnik) glavnog komandanta, Ali-paše, obnovio je ovu građevinu 1741. godine. Od tog vremena nadalje, bila je poznata i kao Husein-begova ili Husein-čehajina džamija. Nakon restauracije u XIX veku, koju su preduzeli srpski plemići, ona postaje glavna gradska džamija. Danas je to jedina aktivna muslimanska bogomolja u Beogradu. Tokom nacionalističkih nereda, 18. marta 2004. godine, Bajrakli džamija je delimično izgorela u požaru. Nakon toga je bila renovirana uz pomoć građana Beograda, srpskih vlasti i međunarodnih fondova.

ALTUN ALEM DŽAMIJA, NOVI PAZAR

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: džamija

Mesto: Novi Pazar

Vreme: početak XVI veka

Patron: *Mujezin Musilhudin Abdul Gani*

Trenutno stanje/upotreba: obnovljena 2011. godine; u upotrebi

Altum-alem džamija ('džamija sa zlatnim alemom', što znači dragim kamenom) najpozantija je džamija u Novom Pazaru. To je jedna od najčuvenijih religioznih građevina iz otomanskog perioda u Srbiji, i nalazi se u okviru kompleksa koji obuhvata i školu i groblje. Sagrađena je u prvoj polovini XVI veka, najverovatnije pre 1528. godine, pod pokroviteljstvom mujezina Muslihedinu Abdul Ganija. Enterijer džamije sastoji se od jedne prostorije, koja je natkrivena kupolom i dvokupolnim portikom. Glavni deo džamije sazidan je od grubo tesanog i neobrađenog kamenja sa redovima od cigle. Rekonstrukcija ove džamije završena je 2011. godine.

HADŽI EDHEM-BEGOVA DŽAMIJA, TIRANA

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: džamija

Mesto: Tirana

Vreme: 1793-1823.

Patroni: Mola-beg i njegov sin Edhem-beg

Istorijska funkcija: služila kao muzej tokom komunističke vlasti

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Hadži Edhem-begova džamija nalazi se na glavnom trgu u Tirani i glasi za jedan od najznamenitijih spomenika otomanskog nasleđa na teritoriji Albanije. Podignuta je u periodu između 1793-94. i 1822-23. godine, a istoričari arhitekture je smatraju delom od izuzetnog značaja. Najstariji deo džamije je zasvođena dvorana za molitve sa zaobljenim uglovima i veoma niskim osmougaonim tamburom. Izgradnju ove džamije započeo je, 1793-94. godine, Mola-beg, praušnik Sulejmana-paše, osnivača grada Tirane. Ova građevina je kasnije proširena, a dovršio ju je, 1822-23. godine, njegov sin Edhem-beg, po kome je dobila ime. Enterijer je ukrašen živopisnim zidnim slikama sa raznovrsnim motivima. Nakon što je neko vreme služila kao muzej, za vreme vladavine komunista, ova džamija je povratila svoju originalnu funkciju kao jedna od glavnih bogomolja albanske muslimanske zajednice u post-komunističkom razdoblju.

Otomansko društvo je bilo čvrsto hijerarhijski uređeno. Društveni odnosi su bili ustanovljeni na razlici između muslimana i nemuslimana (zimi), sa jedne strane, i vladajuće klase koja nije bila oporezivana nasuprot poreskih obaveznika bilo koje vere (raje) sa druge strane. Nemuslimansko stanovništvo carstva smatrano je institucionalno inferiornim u odnosu na muslimane, ali su imali pravo da praktikuju svoju veru i poseduju imovinu.

Hijerarhija se takođe ogledala u strukturi gradova. U turskim gradovima, ponekad su postojale odvojene četvrti za muslimane, hrišćane i Jevreje. U svakom slučaju, svi su se oni mešali u avlijama i na pijacama njihovih gradova. Bezistan (pokrivena pijaca) je bio srce grada, mesto susreta, trgovački centar. Zapravo, Evlija Čelebi je u XVII veku razlikovao dva tipa turskih gradova, u zavisnosti od toga da li je u njima postojao bezistan ili ne.

U sve tri vere, voda je simbolički bila povezana sa pročišćenjem. U Kuranu je navedeno nekoliko ritualnih načina upotrebe vode, posebno tekuće vode. To je bio razlog zašto su javna kupatila (hamami) podizana u svim turskim gradovima. Ona su mogla da sadrže dva kupališta, sa posebnim odajama za muškarce i žene, ili samo jedno koje je bilo otvoreno za muškarce i žene u različito vreme. Hamami su bili društvena okupljališta, posebno za žene, pre svega muslimanke. Gospođa Meri Vortli Montegju, supruga britanskog ambasadora u Istanbulu, zvala ih je u XVIII veku „kafedžinice za žene“.

Zaveštanje vode je prema Kuranu bilo najveći vid pokroviteljstva i mnogi imućni muslimani, uključujući sultana, podizali su bolje ili lošije ukrašene česme. Preovlađivalo je mišljenje da su javni radovi izraz pobožnosti i milosrđa i zbog toga se nije očekivalo od vlade da inicira takve aktivnosti. Turski gradovi bili su puni objekata sagrađenih u dobrotvorne svrhe. Ove građavine nazivale su se vakfi i predstavljale su dobrotvorne institucije posvećene bogu. Saobraćaj između gradova omogućivala je široka mreža puteva, u kojoj su čvrsti, lučni mostovi igrali važnu ulogu. Trgovački karavani putovali su Balkanskim poluostrvom i Centralnom Evropom, predstavljajući goruće staze komunikacije i razmene proizvoda i ideja.

ZAJEDNIČKI ŽIVOT

ĆIFTE-AMAM, SKOPLJE

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: javno kupatilo

Mesto: Skoplje

Vreme: oko 1470.

Patron: Isa-beg

Istorija: koristila se i kao magacin

Trenutno stanje/upotreba: izložbeni prostor

Ćifte-amam (tur: ćifte – dupli, dvojni) je hamam (javno kupatilo) u centru Stare čaršije u Skoplju, a nalazi se blizu bezistana (natkrivene tržnice), gostionice Sulu Han i Murat-pašine džamije. Ovaj hamam, drugo po veličini javno kupatilo iz ovog perioda, izgrađen je oko 1470. godine, pod pokroviteljstvom Ise-bega, usvojenog sina Isak-bega. To je dvojno kupatilo, sa posebnim odeljkom za žene u jugo-zapadnom delu zgrade, i odeljkom za muškarce u severo-istočnom delu zgrade. Takođe, kupatilo je imalo i prostor koji su koristili jevrejske zajednice u Skoplju. Građevina je oštećena nekoliko puta: u zemljotresu 1555. godine, u velikom požaru 1689. godine, i u još jednom razornom zemljotresu 1963. godine, nakon čega je izvršena restauracija. Iako karakteristični elementi svih otomanskih javnih kupatila uglavnom nisu nadživeli vreme, ovaj hamam je očuvao najviše od svog originalnog izgleda. Koristio se kao javno kupatilo sve do 1916-17. godine, zatim kao skladište, a danas se koristi kao izlagački prostor Nacionalne galerije Makedonije.

ČESMA SULTANIJINE DŽAMIJE, HERAKLION

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: fontana / česma (şadırvan)

Mesto: Heraklion, Krit

Vreme: 1672.

Patron: Ajan Mehmed Efendi

Trenutno stanje/upotreba: obnovljena je i koristi se kao kafana

Krit je bio poslednja velika oblast koju su Turci Osmanlje osvojile, nakon dugog rata i konačne pobjede nad Mlečanima (1645-69). Masovni prelazak na islam, tokom rata i narednih godina, doprinoje je formiraju velike muslimanske zajednice na ovom ostrvu, uglavnom u gradovima. Nakon predaje Osmanlijama, Kandija, mletački glavni grad Krita, postao je pretežno muslimanski grad, a veliki broj građevina u njemu bio je prilagođen muslimanskim potrebama. Katolička crkva Svetog Spasitelja (San Salvador) bila je preobraćena u džamiju u čast sultanije Hatice Turhan, majke sultana Mehmeda IV. Godine 1672, postavljena je fontana pored džamije, a služila je za ritualno čišćenje vernika pre ulaska u džamiju. Ova fontana sagrađena je pored venecijanske Fontane Bernbo, koja je, prema rečima Evlije Čelebije, originalno bila korišćena kao fontana džamije. Troškovi za izgradnju fontane, koji su iznosili 200.000 akči, pokrio je dostojnik (tur. ayan) Mehmed Efendi, zamenik guvernera Krita i Kandije, Ibrahima-paše. Ova fontana je opisana u popisu kandijskog sudije kao fontana sa kamenom osnovom, 10 mermernih stubova, 12 gvozdenih ograda, 9 ispusnih otvora i krovnim pokrivačem. Danas, ova građevina funkcioniše kao bife usred užurbanog Trga Kornarou. Tokom XVIII veka, fontane su u otomanskim gradovima postale vrsta opsesije imućnih pokrovitelja arhitekture. Jedan od njih, bogati trgovac Ibrahim-agha, sagradio je jednu drugu fontanu u Kandiji, 1776. godine. Nastojao je da bude snabdevena ledom sa kritskih planina, kako bi prolaznici mogli da se osveže tokom vrelih letnjih dana na ovom mediteranskom ostrvu.

KROJAČKI MOST, ĐAKOVICA

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: most

Mesto: Đakovica

Vreme: XVIII vek

Patron: esnaf krojača

Istorija: obnovljen 1982-4.

Za izgradnju Krojačkog mosta (alb. Ura e Terzive) preko reke Ribnik, koji je povezivao Đakovicu sa Prizrenom, bio je zaslužan esnaf krojača iz Đakovice u XVIII veku. Otomanski natpis na mostu potvrđuje da je u pitanju doprinos ovog esnafa. Esnafi su bili osnov otomanske ekonomije u gradovima, sa zanatlijama, malim privrednicima i trgovcima kao članovima. Pored svoje ekonomske funkcije, ova udruženja su takođe imala i društvenu ulogu, poput razvoja dobrotvornih i javnih projekata i radova. Na čelu svakog esnafa nalazio šeik, koji je zastupao moralni i verski autoritet. I otomanski činovnici i lokalni stanovnici angažovali su se za održavanje puteva i izvođenje građevinskih projekata, kao što su mostovi i gostionice (karavan-seraji), koji bi omogućili transport i komunikaciju. Ovakve akcije su često bile oslobođene dažbina. Terzijski most je dug preko 192 m; ima 11 polukružnih lukova i 10 zasvođenih prozora. Most je olakšavao kretanje trgovачkih karavana između dva dela Đakovačke visoravni, kao i između oblasti Lezha i Skadra. Restauriran je 1982-84. godine.

BEZISTAN, ŠTIP

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: bezistan (natkrivena tržnica)

Mesto: Štip

Vreme: kasni XVI vek

Istorija: pijaca, zatvor, magacin, skladište hrane

Trenutno stanje/upotreba: umetnička galerija

Ovaj dobro očuvani bezistan (natkrivena tržnica) nalazi se u centru Štipa, koji je bio važan otomanski urbani centar: godine 1896, u gradu je bilo 11 džamija, 1 medresa, 8 derviških manastira, 4 crkve, 1 sinagoga i 3 hamama. Enterijer ovog bezistana, sagrađenog krajem XVI veka, sastojao se iz tri dela koji su bili odvojeni stubovima. Jednostavna forma ovog kamenog zdanja, iako bez dekoracije, davala joj je utisak monumentalnosti. Funkcija ovog bezistana menjala se nekoliko puta: u kasnom XVIII i ranom XIX veku koristio se kao zatvor, zatim kao magacin i prodavnica hrane, dok se danas koristi kao umetnička galerija.

GAZI MEHMED-PAŠIN HAMAM, PRIZREN

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: javno kupatilo (*hamam*)

Mesto: Prizren

Vreme: 1570.

Patron: Gazi Mehmed-paša, Skadarski Sanjak-beg

Istorijska funkcija: za proizvodnju sira, kao skladište i za kulturna dešavanja

Trenutno stanje/upotreba: u dobrom stanju; kao izložbeni prostor

Otomanski Prizren bio je multietnička i multireligijska zajednica i značajan grad na trgovačkom putu Balkana. Gazi Mehmed-paša, sandžak-beg iz Skadra izgradio je, 70-tih godina XVI veka hamam (javno kupatilo) u Prizrenu. On je činio deo kompleksa koji se sastojao od džamije, imareta (javne kuhinje), medrese (muslimanske teološke škole), biblioteke i grobnice. Krov ovog zdanja bio je pokriven jednom velikom kupolom i sa još devet malih. Samo kupatilo bilo je dvojno, jedan deo je bio za muškarce, drugi za žene, međusobno odvojeni zasebnim ulazima. U sredini muške galerije nalazila se česma, oko koje su bile poredane sofe na kojima se moglo sedeti uz ispijanje kafe ili čaja. Gazi Mehmed-pašin hamam je jedna od najimpozantnijih građevina ovog tipa konstruisanih na Balkanu za vreme otomanske dominacije. Godine 1833, dva lokalna velikodostojnika, braća Mahmud i Emin-paša, renovirali su ovu građevinu, koja je imala ulogu javnog kupatila sve do 1944. godine. Nakon toga, korišćena je za proizvodnju sira, zatim kao skladište, a kasnije u razne kulturne svrhe. Pod zaštitom države od 1954. godine, ovaj hamam bio je redovno restauriran i održavan do 1981. godine, kada je prepušten milosti vremena. Danas, galerije Gazi Mehmed-pašinog kupatila koriste se kao prostor za izložbe fotografija, promocije, književne događaje i koncerte.

‘JEVREJSKI’ HAMAM, SOLUN

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: javno kupatilo (hamam)

Mesto: Solun

Vreme: oko 1500.

Patron: Halil-paša

Trenutno stanje/upotreba: obnovljen od strane Grčkog Arheološkog

Zavoda; u odličnom stanju; izložbeni prostor

Ovo javno kupatilo sagradio je u centralnom delu Soluna Halil-paša, koji je verovatno bio generalni guverner otomanskog Balkana, oko 1500. godine. Dobilo je ime Jahudi hamam (tur. Yahudi Hamami) ili Jevrejsko kupatilo, po Jevrejima koji su, prognani sa Iberijskog poluostrva, došli da se nastane u Solunu, a posebno u blizini ovog hamama. Može se prepostaviti da su ga koristili lokalni Jevreji. S obzirom da je bilo dvojno kupatilo, nesumnjivo je da su ga koristile i žene; ostalo je zabeleženo i ime Žensko kupatilo (tur. Kadınlar Hamamı). Takođe, uzimajući u obzir njegovu poziciju pored glavnog gradskog bazara, Halil-pašin hamam bio je poznat i kao Kupatilo velikog bazara. Njegova lokacija i dalje igra značajnu ulogu u srcu trgovачkog života grada: na pločniku ispred hamama nalazi se pijaca cveća, a ovo mesto se danas naziva 'Luludadika', po grčkoj reči za cvet.

KURŠUMLI HAN, SKOPLJE

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: gostonica - karavansaraj, (*caravanserai*)

Mesto: Skoplje

Vreme: 1549-50.

Patron: *Mujezin Muslihedin*

Istorija: kao zatvor, ponovo kao gostonica, potom kao skladište oružja

Trenutno stanje/upotreba: muzejska kolekcija statua

Lociran na rubu Stare čaršije u Skoplju, Kuršumli Han je jedina potpuno očuvana otomanska gostonica (tur. caravanserai) na Balkanu. Sagradio ju je mujezin Muslihedin, 1549-50. godine. To je masivna konstrukcija sa otvorenim dvorištem, u čijem se centru nalazi fino izrađena česma za ritualno pranje (tur. şadırvan). Zgrada se sastoji iz 68 soba, koje su služile kao gostonica sve dok cela građevina nije bila transformisana u zatvor, 1787. godine. Gostonica je svoje današnje ime (od tur. kurşunlu što znači od olova) dobila u XIX veku, prema olovnom krovu kojim je pokrivena. Početkom XX veka, ponovo je neko vreme služila kao gostonica, pre nego što je pretvorena u magacin oružja. Od 1955. godine, u njoj se nalazi kolekcija statua iz Arheološkog muzeja.

BELI MOST, VRANJE

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: most (*i česma u blizini*)

Mesto: Vranje

Vreme: 1844.

Trenutno stanje/upotreba: most; česma nije u funkciji

Beli most (poznat i kao 'Most ljubavi') sagrađen je u Vranju, 1844. godine. Prema legendi, podignut je u sećanje na nesrećnu ljubav između muslimanske devojke, Ajše, i srpskog pastira, Stojana. Pričalo se da su proroci predvideli da će pašinu kći Ajšu zadesiti tragična smrt, tako da je paša dao da se iz tog razloga sagradi bela palata, sa samo jednim malim prozorom, blizu mosta, i zaključao je unutra svoju kćer. Svakoga dana ona je viđala Stojana i polako se zaljubila u njega. Nekako je uspela da se iskrade iz palate da bi otišla da se sretne s njim, ali ih je paša iznenadio izvadivši pušku da ubije Stojana. Ajša se u tom trenutku bacila ispred mladog pastira i bila ubijena umesto njega. Stojan je zatim prerezao sebi grlo. Nakon toga, paša je naručio da se sazida novi most na tom mestu, sa natpisom na arapskom koji je glasio: 'Proklet bio onaj koji razdvaja one koje ljubav spaja'. Česma Đerenka nalazi se u blizini Belog mosta, a prema tradiciji, podigli su je Turci Osmanlije u spomen čuvenom Aliji Đerzelezu, koji i pored svoje hrabrosti i dobrog izgleda, nije uspeo da osvoji srce lepe crnooke srpske devojke po imenu Đerenka.

STARA ČARŠIJA, ĐAKOVICA

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: bazar (tržnica)

Mesto: Đakovica

Vreme: XVII vek

Trenutno stanje/upotreba: spaljena tokom NATO bombardovanja

1999. godine; nedavno obnovljena

Stara čaršija (ili Stari bazar) u Đakovici razvijala se uporedo sa porastom prosperiteta u ovom gradu tokom otomanskog perioda. Đakovica je bio grad mešovite populacije u kome su živeli muslimani, pravoslavni hrišćani, Jevreji i katolici. Godine 1595, Hadum Sulejman-aga, sudske velikodostojnik, sagradio je džamiju sa kompleksom koji je obuhvatao biblioteku, školu, javno kupatilo i gostionicu. Prvi zapisi o Staroj čaršiji potiču od otomanskog putopisca Evlije Čelebije (iz XVII veka), koji je pisao: „U Đakovici ima 2000 dekorisanih kuća, koje su rasprostranjene u široj okolini. Tu su dve prelepe džamije, mesdžidi i kuće sa iznajmljivanje prekrivene olovom (...) jedno lepo tursko javno kupatilo u kome se čovek može opustiti i 300 prodavnica sa 1000 različitih zanata.“ Nakon prvog NATO bombardovanja Kosova, 24. marta 1999. godine, Stara čaršija je potpuno stradala. Prema izveštaju Instituta za zaštitu spomenika kulture u Đakovici, 423 prodavnice, 246 kuća, 7 službenih zgrada, 6 radionica/bolnica, 4 zgrade političkih partija ili udruženja, i sama kancelarija Instituta za zaštitu spomenika kulture nestali su u požaru. Nakon rata, Stara čaršija je ponovo izgrađena i danas odaje utisak o tome kako je nekada izgledao tipičan otomanski bazar.

ISA-BEGOV HAMAM, NOVI PAZAR

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: javno kupatilo (*hamam*)

Mesto: Novi Pazar

Vreme: 1460-80.

Patron: Isa-beg Isaković, (Ishakoğlu)

Istorija: koristilo se do 1920.

Trenutno stanje/upotreba: ne koristi se; u fazi rapidnog propadanja

Isa-begov hamam nalazi se u centru Novog Pazara, u okviru Stare čaršije, na desnoj obali reke Raške, blizu Altum Alem džamije, Arap džamije i Gazi Sinan-begove džamije. Ovaj hamam podignut je u periodu od 1460-tih do 1480-tih godina, a prvi put se pominje 1489. godine, što ga čini jednim od najstarijih otomanskih javnih kupatila u Srbiji. Ova petnaestovekovna građevina bila je zadužbina Ise-bega Isakovića (tur. İshakoğlu), osnivača Novog Pazara i Sarajeva. Otomanski putopisac Evlija Čelebija opisivao je ovaj hamam u XVII veku, hvaleći njegovu konstrukciju, vodu i vazduh. Konstrukcija se sastoji od 11 kupola različitih dimenzija, naizmeničnih zidova od cigle i kamena, i prozora od stakla. Kupatilo je podeljeno na prostorije za muškarce i za žene, simetrično odeljeno zidom, a tu su i posebne sobe za presvlačenje, relaksaciju i masažu. Kupatilo je bilo u upotrebi sve do 20-tih godina XX veka, a koristile su ga lokalne zajednice Srba i muslimana. Danas, ono više nije u funkciji i u fazi je rapidnog propadanja.

UXIX veku nastupio je period tanzimata, odnosno reformi koje su između 1839. i 1876. godine uveli sultani Abdulmecid i Abdul Aziz, sa namerom da ustanove modernu državu prema evropskim modelima. Kontakt sa Zapadnom Evropom, njenim običajima i kulturom, imao je značajan uticaj na žitelje osmanlijskog carstva još od ranih vremena. Hrišćanski trgovci i naučnici koji su putovali u Zapadnu Evropu vraćali bi se sa brojnim novim idejama i modelima.

Dramatične promene koje su se dogodile u Evropi, u XVIII veku, na ekonomskom, društvenom i političkom planu, imale su svoj odjek i na Otomansko carstvo, koje, iako je težilo da se izjednači sa evropskim državama, nastavilo da nameće apsolutističku vlast nad svojim podanicima. Otomanska modernizacija bila je podstaknuta novonastalim balkanskim pokretima, a posebno ubrzana zahvaljujući uspehu Grčkog rata za nezavisnost. Nacionalističke ideologije, parlamentarne institucije, moderna vojska koja se bori za svoju otadžbinu i centralna upravna vlast, bili su ključni elementi evropskih nacionalnih država u XIX veku. Naspram ovih internacionalnih i lokalnih tendencija, Otomansko carstvo je pokušalo da ustanovi ideologiju 'otomanizma', a to je značilo jednakno učešće muslimana i nemuslimana, element koji svakako odstupa od šerijata.

Ipak, promene su bile sve dalekosežnije i ozbiljnije. Pojave poput parne mašine, banaka, železnice, fabrika, telegrafa i slično, značajno su transformisale život i muslimanskog i nemuslimanskog stanovništva u gradovima. Sam pejzaž Otomanskog carstva dramatično je menjao svoj izgled. Novi trendovi u arhitekturi, slikarstvu i muzici, koji su stizali sa Zapada, nagrnuli su u carstvo. Takođe, došlo je i do promena kada je u pitanju prisustvo žena u javnosti. Muslimanske nastavnice bile su zapošljavane u školama za devojčice. Visoka Porta je tad postavila ciljeve za masovnu edukaciju po uzoru na zapadne modele. U velikoj meri, modernizacija je zapravo značila prihvatanje svega sa Zapada.

Sahat-kule se mogu smatrati sažetim prikazom modernizacije u urbanim oblastima. Podizane na upadljivim mestima tako da je svako mogao da ih vidi, one su reflektovale radikalnu promenu u percepciji vremena naspram tradicionalnog merenja prema mujezinovom pozivu na molitvu sa vrha minareta. Povodom proslave dvadesetpetogodišnjice vladavine Abdul Hamida II, podignuto je više od 100 sahat-kula širom Otomanskog carstva (1901-1903).

MODERNIZACIJA

33

MODERNIZACIJA

NOVA DŽAMIJA (YENİ CAMİ), SOLUN

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: džamija

Mesto: Solun

Vreme: 1900-2.

Patron: Sultan Abdul Hamid II

Arhitekt: Vitaliano Poseli

Trenutno stanje/upotreba: koristi se kao gradski izložbeni prostor

Imućni preobraćenici iz Soluna, jevrejske porodice koje su prešle na islam od XVII veka, sledeći preobraćenje Sabataj Cevija, samoproklamovanog mesije iz tog razdoblja, sponzorisali su 1900-1902. godine izgradnju jedne od poslednjih otomanskih džamija na Balkanu. Plan izgradnje, inspirisan evropskim eklekticizmom, načinio je italijanski arhitekta Vitalijano Pozeli. Nova džamija (tur. Yeni Cami) u Solunu bila je sagrađena, prema natpisu koji стоји na njoj, „na inicijativu generalnog komandanta III carskog vojnog korpusa, Hadži Mehmed Hajri-paše, pod pokroviteljstvom Njegove Visosti, zaštitnika kalifata“, sultana Abdul Hamida II. Nakon Mladoturske revolucije, Abdul Hamid II našao se u izgnanstvu u Solunu, 1909. godine. To je bio početak propadanja Otomanskog carstva.

PAŠIN
KONAK,
VRANJE

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: privatna rezidencija

Mesto: Vranje

Vreme: 1765.

Patron: Raif-beg (Džinić)

Istorija: koristila se kao gimnazija od 1881. do 1932. godine

Trenutno stanje/upotreba: Narodni muzej i restoran

Pašin konak u Vranju izgradio je 1765. godine moćni Raif-beg (Džinić). Ova rezidencija sastoji se iz dve zgrade i jedan je od najlepših primera balkanske narodne arhitekture. Selamluk (tur. selamlık), ili deo zgrade sa prostorijama koji su bile rezervisane samo za muškarce, okrenut je ka ulici, a koristili su ga sam paša i njegova pratrja. Haremlik (tur. haremlik) je bio rezervisan samo za žene. Ova dva dela zgrade bila su povezana drvenim mostom, koji se nalazio na prvom spratu. Sprski vladika Pajsije otkupio je ovu rezidenciju od kćeri poslednjeg otomanskog upravnika i poklonio je gradu. Godine 1881, u nju je smeštena prva gimnazija u Vranju; ona je postojala sve do 1932. godine, kada je bila predata opštinskim vlastima. Danas selamluk funkcioniše kao Narodni muzej u kome se nalazi kolekcija antičkih rimske iskopina, srednjekovnog novca, tradicionalnih kostima i rukotvorina, dok je haremlik preobražen u jedan od najčuvenijih restorana u Vranju.

BENČA AKVADUKT, TEPELENI

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: akvadukt

Mesto: Benča

Vreme: početak XIX veka

Patron: Ali-paša hanjinski

Trenutno stanje/upotreba: delimično sačuvan

Izgradnju akvadukta blizu sela Benča naručio je Ali-paša Janjinski, u prvoj deceniji XIX veka, kako bi svom rodnom gradu Tepeleni (alb. Tepelenë; tur. Tepedelen) i njegovom utvrđenju obezbedio svežu pijaču vodu. Ovaj akvadukt, iako samo delimično očuvan, jedan je od najznačajnijih javnih projekata za vreme Ali-pašine vladavine.

Izgradivši imidž legendarne figure, Ali-paša je uspeo da osnuje 'državu u državi' i da uspostavi kontrolu nad većim delom zapadnih otomanskih provincija. Na vrhuncu svoje vladavine, gospodario je prostranom teritorijom koja je sadržavala veći deo današnje Albanije i Grčke. Ovaj harizmatični vođa sakupio je neviđeno bogatstvo i organizovao moćnu vojsku i uspešnu državnu administraciju. Bio je tolerantan prema drugim religijama, i postavio je nekolicinu hrišćana na visoke funkcije u svojoj vojski i državnoj administraciji. Javni radovi velikih razmara koje je Ali-paša podržavao kao pokrovitelj reflektuju njegove ideje o modernoj centralizovanoj državi.

SAHAT KULA, BITOLJ

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: sahat kula

Mesto: Bitolj

Vreme: XVI ili XIX vek

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

Nije poznato kada je podignuta sahat-kula (tur. saat kulesi) u Bitolju. Pisani izvori iz XVI veka pominju jednu sahat-kulu, ali nije sasvim jasno da li se radi o istoj. Neki naučnici smatraju da sagrađena u isto vreme kada i crkva Svetog Dimitrija, 1830. godine. Prema legendi, otomanske vlasti sakupile su oko 60.000 jaja iz obližnjih sela i pomešale ih sa malterom kako bi se zidovi načinili jačim. Kula ima četvorougaonu osnovu i visoka je oko 30 m. Pri vrhu kule je četvorougaona terasa sa gvozdenom ogradom. Na svakoj strani ograde nalazi se gvozdena konzola koja pridržava lampe za osvetljanje sata, a koji se nalazi na najvišem od tri nivoa. Originalni sat bio je zamenjen za vreme Drugog svetskog rata sa novim koji su poklonili nacisti, jer su se u gradu nalazili nemački grobovi iz Prvog svetskog rata. Godine 1994-95, opštinske vlasti su postavile krst na vrh sahat-kule.

'VOULEFTIKO', NAFPLIO

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: džamija

Mesto: Nafplio

Vreme: 1716-7.

Patron: Sultan Ahmed III

Istorijska funkcija: obnovljen oko 1800, sedište prvog grčkog Parlamenta

Trenutno stanje/upotreba: u odličnom stanju posle restauracije; koristi se kao sala za predavanje i konferencije

Nafplio je bio pod otomanskom vlašću između 1540. i 1686. godine, a zatim od 1715. godine pa sve do izbijanja Grčkog rata za nezavisnost. Ovaj čvrsto utvrđeni grad, sa tvrđavama Palamidi i Bourtzi, bio je pod poptunom opsadom grčkih revolucionara, koje je predvodila Laskarina Bubulina, žena kapetan iz Specesa. Sporazum o predaji Nafplia bio je potpisani 3. decembra 1822. godine. Muslimansko stanovništvo koje je ispaštao tokom opsade, preseljeno je u Anadoliju. Godine 1823., Nafplio je postao sedište privremene revolucionarne vlade, da bi 1834. godine, postao i prvi glavni grad nezavisne države Grčke. Prva grčka skupština sazvana je u Nafpliu (1825-26. godine), u bivšoj džamiji sultana Ahmeda III (sagrađenoj 1716-17. godine, a renoviranoj u 'evropskom' stilu oko 1800. godine), koju je doveo u ispravno stanje vojni inženjer Revolucije. To je razlog što je džamija dobila ime 'Vuleftiko' (što na grčkom znači parlament). Ova građevina vizuelno odražava prelaz od višenacionalnog Otomanskog carstva ka modernim nacionalnim državama sa političkim institucijama po uzoru na zapadne modele. Takođe, 1834. godine, u ovoj zgradici održavalo se i suđenje Teodorosu Kolokotronisu, jednom od vojnih lidera Grčkog rata za nezavisnost. Tokom istog ovog perioda (1828-34), 'Vuleftiko' se koristio i za organizovanje balova, kao i mnoge druge funkcije. Nakon obnove, 1994-95. godine, ova građevina je postala i sedište javnih predavanja i konferencija. U prizemlju se nalazi Gradska umetnička galerija Nafplia.

'RÉGIE' DUVANSKI MAGACIN, KSANTI

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: industrijski objekat

Mesto: Ksanti

Vreme: *oko* 1890.

Patron: otomanski monopol na duvan

Trenutno stanje/upotreba: u solidnom stanju; odobrena studija za restauraciju

Duvan je, još od XVIII veka, bio glavna roba za izvoz iz Otomanske Trakije, a krajem istog veka, postao je jedini poljoprivredni proizvod u regionu Ksanti. I pored dva razorna zemljotresa koji su uništili veći deo grada, 1829. godine, Ksanti (tur. Iskeçe) je za kratko vreme prerastao od malog grada kasnog vizantijskog i ranog otomanskog razdoblja u veliki centar za proizvodnju duvana na teritoriji južnog Balkana. Gradska ekonomija doživela je svoj nagli procvat kada je završena pruga Istanbul-Solin (1891. godine). Trgovci duvanom, koji su gradili luksuzne palate u gradu, takođe su zidali i velike magacine u predgrađu Ksantija, koji su služili za sakupljanje, čuvanje i preradu duvana. Oko 1890. godine, Oтомanski monopol na duvan (Régie Co. Intéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman), baziran u Istanbulu, izgradio je u jugoistočnom delu grada, tamo gde su bile locirane prodavnice duvana, jedan veliki magacin, koji i danas postoji. Ovaj magacin je podeljen na četiri dvospratna odeljenja, sa polu-podrumom, a na jednom od spratova bile su smeštene poslovne prostorije. Arhitektonski plan ovih magacina bio je inspirisan industrijskim građevinama Zapadne Evrope. U većini slučajeva, ovi magacini duvana imali su samo jedan glavni ulaz, jer je Oтомanski zakon o duvanu iz 1875. godine zabranjivao sporedni ulaz, kako bi se sprečila protivzakonita trgovina. Hiljadu radnika duvanske industrije, iz različitih otomanskih opština, zarađivalo je za život u duvanskoj fabrici i magacinu u Ksantiju.

‘SARAJ’, RESEN

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: privatna rezidencija

Mesto: Resen

Vreme: 1905-9.

Patron: Ahmed Nijazi-beg

Istorijska funkcija: administrativna zgrada, gradska skupština, biblioteka

Trenutno stanje/upotreba: muzej i umetnička galerija

Najimpresivnija građevina u Resenu je Saraj (palata), koju je izgradio otomanski guverner rođen u ovom gradu, Ahmed Nijazi-beg. Albanac po nacionalnosti, ovaj član Odbora za jedinstvo i progres (Mladoturske revolucije), Nijazi-beg bio je ključna figura za vreme carske posete sultana Mehmeda V Rešada regionu, juna 1911. godine. Zbog albanskih revolta 1909-10. godine, otomanskoj državi bili su potrebeni ljudi kao što je Nijazi-beg, kako bi učvrstila veze sa albanskim muslimanskim populacijom; to je bio jedan od glavnih ciljeva posete sultana. Izgradnja Nijazi-begovog saraja započeta je nešto ranije, 1905. godine, a dovršena je 1909. godine, nakon Mladoturske revolucije, mada je enterijer završen tek nekoliko godina posle Balkanskih ratova. Nijazi-beg je želeo da njegovo imanje bude u francuskom stilu, najverovatnije pošto je dobio razglednicu sa slikom Versaja. Međutim, nikada nije doživeo da vidi svoje imanje dovršeno, umro je 1912. godine u Durešu u Albaniji. Nakon Balkanskih ratova, ova građevina služila je različitim svrhama. Za vreme Drugog svetskog rata, korištene su je okupacione snage, a nakon toga, korišćena je kao gradska većnica i opštinska biblioteka. Danas su u ovoj palati smešteni muzej i umetnička galerija.

40

MODERNIZACIJA

VUKOV I DOSITEJEV MUZEJ, BEOGRAD

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: privatna rezidencija / otomanska kuća

Mesto: Beograd

Vreme: 1739-89.

Patron: Hadži Mustafa (*reis-ül küttab*)

Istorijski kontekst: francuski konzulat, obrazovna ustanova

Trenutno stanje/upotreba: muzej; u veoma lošem stanju

Zgrada, koja je kasnije bila poznata kao Licej Dositeja Obradovića, najverovatnije je podignuta u periodu između ponovnog uspostavljanja otomanske vlasti u Beogradu, 1739. godine i 1789. godine, a za njenu izgradnju bio je zaslužan (poglavar Carske kancelarije i Arhiva carskog saveta, tur. *reis-ül küttab*), Hadži Mustafa. Otomanski izvori beleže da je velika kuća sa baštom bila sagrađena na kvalitetnom zemljištu, na raskršću triju ulica. To je bila tipična otomanska građevina, podeljena na dva dela: selamluk za muškarce i haremluk za žene. Krajem XVIII veka, u njoj se nalazio sedište Francuskog konzulata. Na proleće 1809. u ovu kuću je smešten Univerzitet u Beogradu, koji je 1808. godine osnovao Dositej Obradović, ključna ličnost srpskog prosvetiteljstva. Nakon dve generacije studenata, univerzitet je prestao sa radom u ovoj zgradi 1813. godine, kada je bio zatvoren kao posledica izbijanja Srpskog ustanka. Kada su se Turci vratili u Beograd, ova kuća je prešla pod upravu prethodnih vlasnika, u čijim rukama je ostala do sredine XIX veka. Novi vlasnici bili su imućni trgovac Nikola Kutula i njegovi potomci. Nakon Drugog svetskog rata, kuća je renovirana i u nju je smešten Muzej Vuka i Dositeja, osnovan 1949. godine. Danas je čitavo zdanje u veoma lošem stanju.

SAHAT KULA, PRIŠTINA

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: sahat kula

Mesto: Priština

Vreme: XIX vek

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi

U centru Prištine nalazi se sahat-kula, slično kao i u ostalim gradovima Otomanskog carstva. Postoje kontradiktorni podaci o datumu njene izgradnje. Prema legendi, Jašar Đinoli, lokalni paša, naredio je da se ukrade zvono iz sahat-kule u gradu Vučitrnu (alb. Vushtrri) i da se postavi na kulu u Prištini. Smatra se, međutim, da je ova sahat-kula bila podignuta na prelazu iz XIX u XX vek. Neki istoričari tvrde da je današnji sat, koji datira iz 1898. godine, zamenio stariji, koji je stradao u požaru. S druge strane, jedno od verovanja je i da je sat bio napravljen 1904. godine, za vreme vladavine Ibrahima-paše i sultana Abdul Hamida II. Ova sahat-kula je šestougaonog oblika, visine 26 m. Do nivoa od 16,5 m sagrađena je od peščara, a najviši deo od crvene cigle. Zvono je poreklom iz Rumunije.

'TURSKA ŠKOLA', RETIMNO

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: škola (*mektep*)

Mesto: Retimno, Krit

Vreme: 1892-3.

Patron: Sultan Abdul Hamid II

Arhitekt: Georgios Daskalakis

Trenutno stanje/upotreba: osnovna škola

Tokom XIX veka, Otomanska država koja je bila u fazi modernizacije proširila je svoju kontrolu nad edukacijom stanovništva uvodeći tanzimatske reforme. Građene su moderne škole širom celog Balkana. Nova škola je otvorena u Retimnu, na Kritu, 1892-93. godine, 'za unapređenje edukacije muslimanskih devojčica', kako je glasio natpis na njoj. U istom natpisu pominje se da 'po Božjoj dobroj milosti, zvezda Abdul Hamida Hana sijala je u svim kraljevstvima sveta; ova građevina došla je na svet zahvaljujući njegovoj ogromnoj velikodušnosti. Muslimani se mole za njega i danju i noću. Neka ova škola stoji zauvek kako nalaže milost Božiju... a ona je sagrađena radi Islama u Retimnu.' Ovu građevinu je podigao Georgios Daskalakis, od priloga koji su potekli od muslimanske zajednice u Retimnu i iz državnog budžeta. Bila je inaugurisana u novembru 1893. godine govorom koji je održao generalni guverner Krita, Mahmud Dželaledin-paša. Danas, takozvana 'turska škola' nastavlja da služi kao javna osnovna škola.

OTOMANSKI VOJNI GENERALŠTAB, SKADAR

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: vojni objekat

Mesto: Skadar

Vreme: sredina XIX veka

Trenutno stanje/upotreba: škola

Otomanski vojni generalštab u Skadru izgrađen je u drugoj polovini XIX veka. Ova građevina nalik je većini javnih zgrada iz ovog perioda, sa planom u obliku slova 'U' i dvorištem u sredini. Sa izgradnjom ove nove zgrade, otomanske vlasti imale su za cilj da ojačaju vojnu poziciju Carstva u graničnoj oblasti prema Crnoj Gori. Nakon proglašenja nezavisnosti Albanije, 1912. godine, zgrada je potpala pod upravu države i nastavila da funkcioniše kao takva do danas. Vojni poligon, međutim, sada služi kao dvorište srednje škole, i štaviše, kao gradski park.

ADMINISTRATIVNA ZGRADA, SOLUN

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: administrativna zgrada

Mesto: Solun

Vreme: 1891.

Arhitekt: Vitaliano Poseli

Trenutno stanje/upotreba: u dobrom stanju; danas sedište Pokrajinske Vlade Makedonije -Trakije i ostalih sekretarijata

Godine 1891, Solun je dobio modernu zgradu Otomanske vlade (tur. hükümet konagi) sa neoklasičnom fasadom i renesansnim elementima, prema projektu Vitalijana Pozelija, italijanskog arhitekte, čije se ime vezuje za novi arhitektonski izgled grada u kasnom XIX veku. Pozeli je takođe koncipirao i Otomansku srednju školu (tur. İdadiye), u kojoj je danas smeštena Škola filozofije Univerziteta u Solunu; zatim Otomanske barake, u kojima se nalazi III korpus grčke vojske; Novu Džamiju (tur. Yeni Cami); gradsku Katoličku i Jermensku crkvu; Bet-Saul sinagogu (koja danas ne postoji); Vilu Alatini i druge palate. U zgradbi Otomanske vlade bila je smeštena nova otomanska administracija iz perioda tanzimatskih reformi, koja je nastojala da modernizuje Otomansku državu prema standardima Zapadne Evrope, a obuhvatala je: kancelariju prefektura, vakifski odsek, policiju i žandarmeriju. Tokom tanzimatskog perioda, slične građevine bile su podizane u nekoliko provincijskih gradova carstva. Godine 1911, sultan Murat V bio je smešten u ovoj zgradi za vreme svoje zvanične posete Solunu. Danas, ova zgrada, koja se još uvek zove 'Konak' (grč. Konaki), čini sedište vladinih organa.

Otomansko carstvo doživelo je svoj konačni pad 1923. godine. Zamenila ga je Turska republika, uz niz manjih nacionalnih država koje su postepeno osnivane od kraja XIX veka naovamo. Sve balkanske države, uključujući i modernu Kemalističku Tursku, nastojale su da iskorene sećanje na Otomansko carstvo, i da se ograde od svega što se smatralo 'otomanskim', a što je bilo nepoželjno i kao takvo stajalo na putu modernizacije i 'progresu'.

Pothranjivanje nacionalnih osobenosti u svakoj od ovih nacionalnih država imalo je za posledicu brisanje multietničkog osmanlijskog nasleđa. Ideal nacionalne homogenosti, pored toga, doveo je i do asimilacije odnosno prikrivanja razlika. Ovakav razvoj bio je podstaknut značajnim demografskim promenama koje su se dogodile na balkanskom poluostrvu u XIX i XX veku. Ratovi, migracije i mešanje stanovništva, dramatično i brutalno su izmenili izgled i urbanih i ruralnih predela. U nekim regijama, više nije bilo muslimana koji bi koristili džamije, dok su u drugim regijama pravoslavni manastiri bili napušteni. Drugi svetski rat i holokaust doveli su do tragičnog kraja vekovima staro prisustvo jevrejskih zajednica na Balkanu. Jevrejske sinagoge i gradske četvrti bile su opustošene.

Prirodne katastrofe, poput zemljotresa i požara, dovele su do uništenja čitave naseljene kvartove, koji više nikada nisu bili restaurirani, ili su doživeli transformaciju, tako što su ponovo izgrađeni u novom, 'modernom' stilu. Široke avenije i novi urbani plan balkanskih gradova zamenili su stare osmanlijske sokake; stambene zgrade, zaklonjene imareti i turbeta, dok su džamije, koje su ostale bez svojih visokih minareta, nestale u novonastalom zbijenom urbanom okruženju.

Uprkos svemu tome, sećanje na vreme Otomanskog carstva i dalje ostaje: u nazivima mesta, koji se opiru promenama i pored brojnih pokušaja centralnih vlasti da ih zamene novima; na mestima bogosluženja kao što su džamije, sinagoge i tekije, koje su ponovo u upotrebi, i u informativnim aktivnostima nacionalnih ili lokalnih tela koja se, poslednjih godina, trude da očuvaju ovo istorijsko nasleđe koje se nalazi u fazi ponovnog procenjivanja.

ZABORAV I PAMĆENJE

GROBNICA U BERATU

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: mauzolej - turbe, (*türbe*)

Mesto: Berat

Vreme: XVII vek

Trenutno stanje/upotreba: uništeno

Tri grobnice (tur. türbe) u kojima su sahranjene paše iz Berata, koji su vladali sandžakom Vlore, sagrađene su u XVII veku. Prema legendi, ove grobnice su podignute na svetom mestu gde je bilo sahraneno telo Ali Babe. Lokalno stanovništvo pripovedalo je kako je Ali Baba u toku noći ustajao iz svoje grobnice da bi obavljao čin ritualnog čišćenja. Grobnice su opstale do prve polovine XX veka, mada su bile napuštene. Za vreme Drugog svetskog rata, dve grobnice su uništili Italijani, a treća je bila pretvorena u skladište posle rata. Ono što je tada ostalo od njih kompletno je uništeno pre nekoliko godina, kada je na mestu ovih grobnica podignut moderni stambeni kompleks.

JEVREJSKO GROBLJE, NIŠ

Fotograf: Ivan Petrović

Tip: jevrejsko groblje

Mesto: Niš

Vreme: XVIII vek

Istorija: do II svetskog rata kao groblje; zemljište ekspropriisano

1948; posle 1965. zabranjeno sahranjivanje

Trenutno stanje/upotreba: deponija đubreta, zarasla u korov,

zagađena; naseljeno Romskom zajednicom

Jevrejsko groblje, koje se nalazi u severo-zapadnom predgrađu Niša, sadrži posmrtnе ostatke više od 1000 Jevreja, prvenstveno Sefarda koji su živeli u ovom gradu. Preostali spomenici su sarkofazi i spomen-ploče sa ugraviranim tekstom na hebrejskom jeziku. Najstarije nadgrobne ploče datiraju iz XVIII veka. Pogrebi na ovom groblju su se obavljali sve do početka Drugog svetskog rata. Godine 1948, groblje je bilo ekspropriisano, a 1965. godine Skupština niškog okruga zabranila je sahranjivanje na ovom mestu. Ovo opustošeno groblje danas služi kao deponija, i zagađeno je industrijskim otpadom; neke od nadgrobnih ploča iskopali su lokalni Romi i uz pomoć njih popravili svoje kuće ili su ih uvrstili među predmete za domaćinstvo. Danas se Jevrejsko groblje u Nišu ne može istraživati kako treba, jer je obraslo u travu i korov, i pokriveno je tonama đubrišta. Od 2004. godine, Savez jevrejskih opština u Srbiji, Gradska skupština u Nišu i privatni donatori rade na tome da obnove ovo spomen-mesto.

PAŠINA KAPIJA, BERAT

Fotograf: Jutta Benzenberg

Tip: kapija

Mesto: Berat

Vreme: XIX vek

Patron: familija Vrioni

Istorijska deonost: deo palate familije Vrioni (*saray*)

Trenutno stanje/upotreba: u lošem stanju

Berat je potpao pod otomansku vlast 1417. godine, i od tada do danas prolazio kroz periode velikog prosperala, ali i stagnacije. Sa populacijom od 6000-7000 stanovnika, u XVI veku, bio je jedan od najznačajnijih gradova na otomanskom Balkanu. U XVII veku, Berat se sastojao od 19 muslimanskih i 10 hrišćanskih susedstava, i jednog jevrejskog kvarta. Međutim, kao posledica Mletačko-ottomanskog rata (1685), jevrejska populacija u gradu rapidno je porasla, jer je veliki broj Jevreja iz bezbednosnih razloga prešao iz Vlore u Berat. Kako je neprestano rastao, Berat je nasledio Vloru kao glavni grad provincije. U XIX veku, moćna porodica Vrioni upravljala je gradom i beratskim sandžakom. Impozantna kapija njihove palate (saraja) i grobnica jednog od članova porodice postoje i dan danas. Iljas-beg Vrioni bio je jedna od ključnih figura političke elite Albanskog nacionalnog pokreta i nezavisne Albanije, u ranom XX veku. Njegova palata je danas u ruševinama. Uprkos uništenju, Pašina kapija je, zahvaljujući svojoj dekoraciji, jedan od najlepših spomenika u Albaniji.

MANASTIR BUDISAVCI, KLINA

Fotograf: Samir Karahoda

Tip: manastir

Mesto: Klina

Vreme: XIV vek

Trenutno stanje/upotreba: u upotrebi, pod zaštitom UNMIK policije

Crkva Preobraženja je jedini preostali deo srednjevekovnog manastira. Jako oštećena u drugoj polovini XV ili početkom XVI veka, ova crkva je detaljno renovirana 1568. godine, pod pokroviteljstvom Patrijarha Makarija. Unutar crkve sačuvan je i portret patrijarha, na kome je on predstavljen kako u svojim rukama drži maketu ove građevine. Crkva Preobraženja doživela je dalje intervencije u XIX veku. Sve očuvane freske u enterijeru datiraju iz perioda restauracije u XVI veku. Crkva je preživela oružani sukob iz 1999. godine, bez ozbiljnijih oštećenja. Građevinu i njene preostale tri stalne monahinje danas štite kosovske policijske snage. Lokalni hrišćani koriste ovaj manastir za svoje verske obrede.

JEVREJSKO GROBLJE, BITOLJ

Fotograf: Ivan Blažev

Tip: jevrejsko groblje

Mesto: Bitolj

Vreme: 1497.

Istorijska napuštenost posle 1943.

Trenutno stanje/upotreba: zapušteno, u propadanju

'Danas nema ni jednog jevrejskog manastira (Bitolj). Više se ne može čuti zvuk pesama i balada, niti glasovi majki i molitve. Sinagoge koje su preživele su kao planine od šljunka. Samo groblje i ruševine ostaju.'

Jamila Andjela Kolonomos

Osnovano 1497. godine, Jevrejsko groblje u Bitolju je jedno od najstarijih jevrejskih groblja na Balkanu – ako ne i najstarije. Bilo je napušteno i prepušteno propasti nakon deportacije svih bitoljskih Jevreja 1943. godine. Hiljade nadgrobnih obeležja ostalo je do danas, ali samo nekoliko, lociranih u donjem levom uglu posmatrano s ulaza, nalaze se u dobrom stanju. Većina ih je izlizana i nečitljiva, a mnogi više ne stoje u originalnom vertikalnom položaju. Ovaj deo groblja takođe sadrži i stilizovanje nadgrobne ploče sa čitljivim natpisima koji datiraju čak iz XVII veka.

IMARET, ARTA

Fotograf: Kamilo Nollas

Tip: džamija

Mesto: Marati, Arta

Vreme: 1481-1512.

Patron: Faik-paša

Trenutno stanje/upotreba: napušteno

Godine 1449, Turci su osvojili Artu, koja je prethodno bila pod dinastijom Toko. Muslimani su se nastanili u hrišćanskom gradu, gde je bila i jevrejska zajednica Romaniota, i gradili su džamije kako bi obezbedili muslimanskom stanovništvu da praktikuju svoju veru. Za vreme vladavine sultana Bajazita II (1481-1512), Faik-paša je dao je da se izgradi imaret u Arti. Imaretski kompleks sadržavao je i džamiju koja i danas стоји u Maratima, školu i medresu (muslimansku teološku školu). Održavanje ovog kompleksa sponzorisao je vakuf (tur: waqf) Faik-paše, koji je uključivao zakup za hamam, radionice i mlin u Arti, a pomagao je i džamiji i školi u okviru tvrđave u Kefaloniji. Džamija koja je opstala do danas i koja svojim izgledom reflektuje arhitekturu ranih otomanskih džamija, ima veliku četvorougaonu dvoranu za molitve pokrivenu poluloptastom kupolom. Stare fotografije dokumentuju da je nekada postojala i galerija, od koje danas nema tragova. Ovu džamiju karakteriše posebno elegantna obrada kamena, sa slojevima duple cigle koji odvajaju kamene blokove. Na severozapadnoj strani, cilindrični minaret uzdiže se na vrhu četvorougaone baze. S obzirom na to da je danas uveliko zaboravljena i zapuštena, smeštena malo izvan predgrađa Arte, skoro je nemoguće da posetioci ili prolaznici uvide istorijsku ulogu ove građevine.

Urednica

- Prof. Dr. CHRISTINA KOULOURI, Panteion univerzitet društvenih i političkih nauka, Atina

Savetnik za istoriju

- Prof. Dr. TÜLAY ARTAN, Sabanci univerzitet, Istanbul

Istoričari

- Prof. Dr. HALIL BERKTAY, Sabanci univerzitet, Istanbul
- Dr. FRASHER DEMAJ, Institut za istoriju, Priština
- Prof. Dr. FERIT DUKA, Šef Katedre za srednjovekovne i otomanske studije na Institutu za istoriju, Tirana
- Dr. ELIAS KOLOVOS, Odeljenje za istoriju i arheologiju, Univerzitet na Kritu, Retimno
- IRENA STEFOSKA, Institut za nacionalnu istoriju, Odeljenje za antičku i srednjovekovnu istoriju, Univerzitet Sv. Kirila i Metodija, Skoplje
- Dr. RADINA VUČETIĆ, Odeljenje za istoriju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

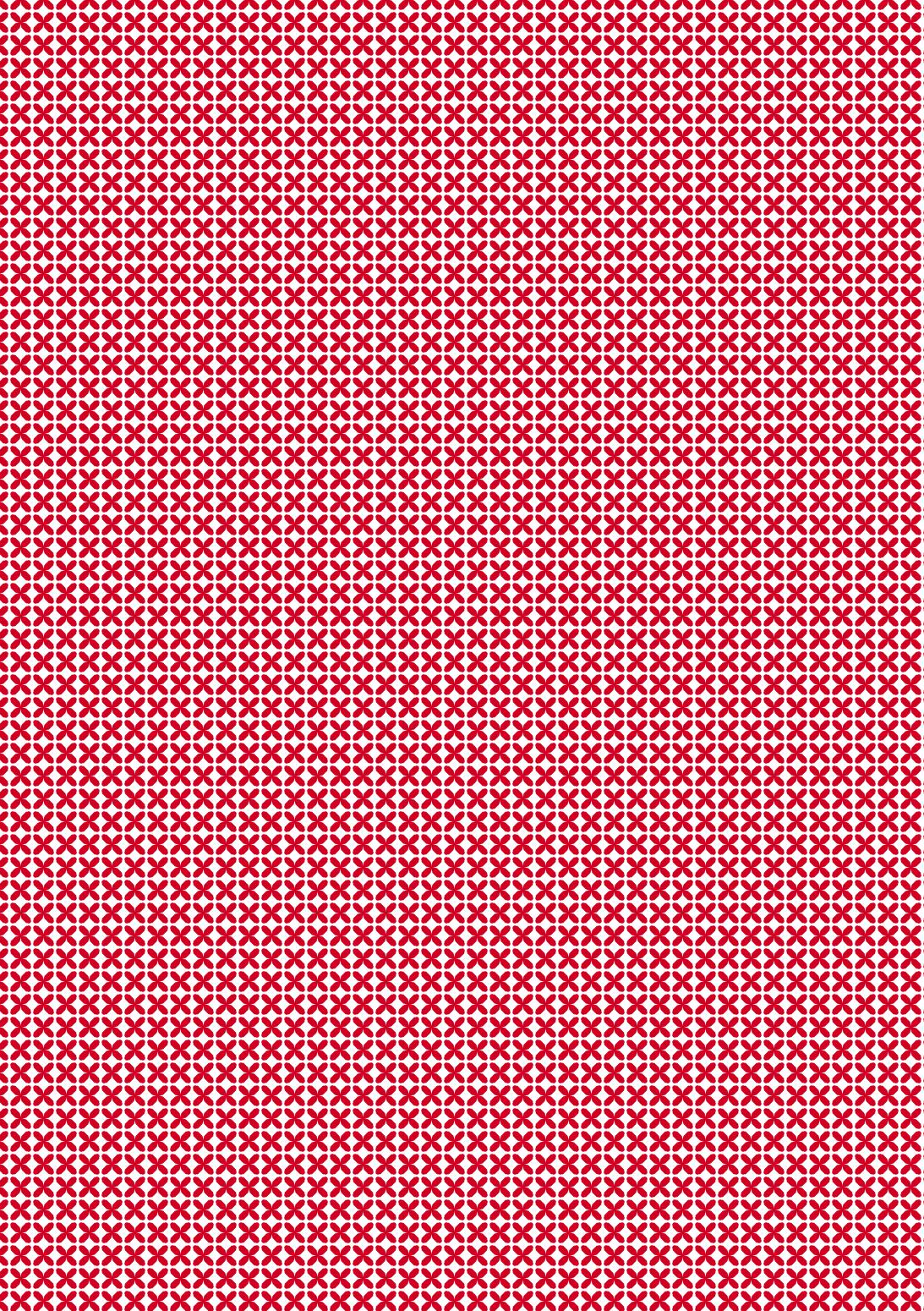
Fotografi

- Jutta Benzenberg
  - Ivan Blažev
  - Samir Karahoda
  - Kamilo Nollas
  - Ivan Petrović
-

Ovaj projekat sproveden je uz finansijsku podršku Evropske unije.

Sadržaj izložbe isključiva je odgovornost Goethe-Instituta i ni u kom slučaju ne odražava stavove Evropske unije.

---

www.balkantale.com

